

F UP©Î US® • ß ÷ÚØÓ®

GUì ÷Úõµõ £_ø©'' £®©À vhUPÈÄ ÷©»õs ø©z vmh zvß
RÌ ,£[Põs ø© Ai ''£øh° À, |õßS Ch[PÎ Àö\^-À£mk
Á_s® • ^-Ø] PÎ ß %o»® PØÓøÁPÒ

L.V. Saptharishi, IAS(Retd.)
Hony. Co. Chairman

Áõì z x øµ

GUì ÷ÚõµöÃ ß E_ø© E®©Ã, Èv'' æzxÖÍ Cçu©v'' ð UPöÁÎ ±mi À, uª Ì |ðk ©ÖÖ®
í > ðÚöÃÃ Aø©çxÖÍ |ðBS ÈSvPøÍ EÖÍ hUS® ÁøP° À, C- [Q Á, ® vhUPÈÄ
÷©»øS ø© vmhzvß ÁÍ °a] SÖzuª P_Äõµì - ©öÚ uPÁÄPøÍ AÖçx ©QÌ a] - øhQ÷Óß.
Cçu z vmhzøu |øh• øÖ'' ÈkzxÁuØPöÚ • uÄPmh • - Ø] ø- ÷©øPös hÁ°PÖ öE'' ÷Pö
{ ÖÁÚzvß Cçu v- UQøÍ . CÄ°PÐhß Cøn çx È©©Ã ÈöÚ'' Èm, ©ö [Pök B Q- Ch [PÍ À
EÖÍ GUì ÷Úõµö E_ø© E®©Ã A¾Á»°PÖ, ©ÖÖ® PÄÈöUP®, AÝ |µ®, ÈöÄ Û B Q- F µP [PÍ À
Aø©çxÖÍ Aq \Uvz xøÖ A¾Á»P [PÖ B Q÷- ö, ® È [÷PÖQßÓÚ°. Cçu v- ©UPÐUS,
vhUPÈÄ ÷©»øS ø© GBÈx |vuöPöÁÍ UQÍ ®æ²ÖÍ \ÁöÄ. Cçu a \ÁöÄ Á> çx ÈµÄU
öPös i, US® |P'' ð [PÐUS ©mk©Á»ø©Ã, |P'' ð Úzvß F k, Áø» \çvzxU öPös i, US®
JÆöÄö, Qµö©'' ÈSvPÍ ¾® Èn µ'' ÈkQÖx.

Cçu { ø»ø©, • ß æßPs hÖ- öu §ª ° ß - ÷hÖÖzxUSPs i'' ÈöP È [PÍ - | a ö \ x ÖÍ x.
C'' æµ\øÚö- Ai ©mh { ø»° ¼, çx |hÁi UøP Gk'' Èuß %»® ©mk÷© Gv° öPös k
\©öÍ UP • i ²®, Ç»ø©ÁØS \øÈöP C, US® Ás n®, _ØÖa` Ç¼Ä EÖÍ vhUPÈÄPøÍ a
_zu'' ÈkzxÁuØS Gs n ØÖ Áö'' | PÐ® ÁÈ • øÖPÑ® Aø©-'' öEÖÖÖÍ Ú. Cçu
ÁÈ • øÖPÖ, HØPÜ÷Ä HØÈmkÖÍ ÈöV'' |PøÍ KµÍ Á©mk'' Èkzu ÁÈ ÁSUQßÓÚ. Cçu
vmhzøu |øh• øÖ'' Èkzx® A÷u \©- zv÷»- , |v- ÷Äø» Áö'' |PÖ, Á, Áö'' öE, UP®,
«mk, ÁöUP® ö \ - U T i - G> öEö, mPÐUPöÚ %»'' öEö, mPÖ B Q- Áø÷Öök, y' ø©- öÚ
_ØÖa` Ç, ©QøhUP'' öEÖQÖx.

v, ©v.© [PÍ ® Èö»_'' µ© - ß A Á°PÍ ß ÁÈPömkUÄ ©ÖÖ® uø»ø©° ß R÷Ç, Cçu z vmh®
Cçu v- öÄ ß SÖ'' æmh ÈSvPÍ À ©mk® |øh• øÖ'' ÈkÁx, CçuU ÷PöÈömi ß SÖU÷PöÖPøÍ ''
§°zvö \ ²® • - Ø] ° À • uÄ Pmh |hÁi UøP- öP, Aø©çxÖÍ x. • ß ÷ÚÖÖzvß CçuU Pmh
|hÁi UøP- öÚx, CÛ Á, [Pö» [PÍ À ©Ûu CÛ® \çvUP'' ÷ÈS® Pkø©- öÚ Ch°PøÍ öÄÖÖ
öPöÖÍ EuÄ® È» |v- Azv- ö- [PøÍ E, ÁöUP ÁÄ»x.

Cçu v- UQµö© [PÍ ¾ÖÍ, Aµ_ \öµö { ÖÁÚ [PÍ ß Tmhø©'' ÈöÚx, Cçu v- öÄ À Qµö© ©ÖÖ®
|P° |Ö • ß ÷ÚÖÖzvøu ÁÍ ® | { ø»PÍ ØÖa ^µöP E, ÁöUP, • - Ø] øÍ ÷©øPös i, UQßÓx.
C® • - Ø] ° À DkÈmi, US® v, ©v.© [PÍ ® Èö»_'' æµ© - ß A Á°PÐUS®, AÍ Á»ö
ö \ »ö°Áª UPA Áµx SÈ ÁÚ, US® ÈöµömkPøÍ z öu» Á'' È÷uök, CÛ Á, ® B s kPÍ À
AøÚzx • - Ø] PÍ ¾® öÄÖÖ öEÖ Áöì z x Q÷Óß.

GÄ.Ä. \''u> æ, Cøn { ÖÁÚ°,] .GB. B °.I.

©ö°a 2, 2010

| x öhÄ¼

• PÄøµ

|Pµm] ° À HØÈmkÖÍ vhUPÈÄ ö |, UPI, |ðöh [Q¾® JÆöÄö, öu, • øÚ, öÄÖÖ { »'' Èµ'' | ©ÖÖ®
\öUPøhPÍ ÀPs ThöPz öu> QÖx. |® • øh- { »®, }° ©ÖÖ® öÁÍ ©s h»® ©ö_ Èmi, US® { ø»ø©,
_ØÖ` Çø»'' ÈöxPöUPÄ® ©ÖÖ® öÈöx©UPÍ ß |» Áöì ÄUPöPÄ® GkUS® GÆÄu • - Ø] PøÍ ²® È- ÚÖÖuöUQ
Ä kQÖx. Cçu a \Áöø», P, zyßÖ B' çuÖçx, \ - öÚ |hÁi UøPPøÍ ÷©øPöÖÍ ÁÄø»ö- ÛA,
æßÄøÍ ÄPÖ ÷ÈµÈ ÁöP • i ²®.

Phçu ÈzuöS kÖ, vhUPÈÄ ÷©»øS øøø- ÷©® ÈkzxÁvÀ AUPøÖ EÖÍ Á°PÐUS,] » • UQ- Èöh [PøÍ U
PÖÖzuçxÖÍ Ú. J, ÈUP®, CøhøÁÍ ° Á»öx S'' øE TÍ [PøÍ G>'' È÷uö |øu'' È÷uö, |ömh÷©ß
÷©¾® ©ö_ Èkzv Á kQÖx. HÖÚßÖöÄ Caö \ ÄPÖ, ö |, UPI ° ß Pµm [PøÍ \ - ö \ - z uÄÖ Á kQßÓÚ.
©ÖÖÖö, ÈUP®, vhUPÈÄ ö |, UPI ø- a ^° ö \ - , J, öuöø» ÷ |öUSøh-, • Èø©- öÚ, öÈöÖ'' ÈöÚ • - Ø]
ø- ÷©øPös hø©- öÄ, |®ø© EØöP'' Èkzx® Èöhzøu²® PÖÖU öPös i, UQ÷Öö®. PÈÄPÖ Ès hös®
öuöhUP { ø»° ÷»÷- PÈÄPøÍ '' æ> zöukzuÄ, P»'' |µ® u- ö> zuÄ, CÄøÖ Á¼² Özx® J, Äv • øÖz
öuöS'' | EÖÍ x. Cuß Èi |ðöh [Q¾®, È» Áh [PÍ À, AvPö> PÐ®, Si °, '' | Áö] PÐ®, ÈßÚömk { ÖÁÚ
öPöøh- öÍ °PÐ®, ©ÖÖ B °Á»°PÐ®, PÈÄPÖ SöÖ'' æÄ SÖ'' æhz uUP æµ®øS h©öÖÖ [PøÍ U öPös k
ÁµÄ®, Aµ] ß vhUPÈÄ ÷©»øS øø Äv • øÖPøÍ A©Ä ÈkzuÄ® J, [Qøn çxÖÍ Ú°.

GUì ÷Úõµö E_ø© E®©Ã, CzuøP- |v- È [Pös ø© • - Ø] PÍ À 15 Á, h AÝ ÈÄ® öEÖÖ, UQÖx. Cçu
AÖUøP, |ðBS Ch [PÍ À |ö [PÖ ÷©øPös h % - Ø] ° ß È»ßPøÍ ²® PÖÖ Èöh [PøÍ ²® \©'' æUQÖx. Cçu
AÖUøP, PÈÄ ÷©»øS øø ÷\øÁPøÍ ÷©® ÈkzuP, Á- öP C, çu AvPö> PÖ ©ÖÖ® Si °, '' |
Äö] PÍ ß Gs n [PøÍ a _mi UPömkÁ÷uök, AøÚzx C, '' æh [PÍ ¾® Aµö [Pzvß Äv • øÖPÖ ö\ÆÄ÷Ú
|øh• øÖ'' ÈkzxÁuØPöÚ |hÁi UøPPÖ ÈÖÖ- B ÷»ö\øÚPøÍ ²® ÁÇ [SQÖx. AzuøP- |hÁi UøPPÍ öÄÚ;
• PÈÄPøÍ USöÖUS® öEö, mk, A ÁøÖö æ> zöukUPÄ®, _ÇØ] • øÖ° À «s k® È- ß ÈkzuÄ®
©UPøÍ Èçx® Èi - öÚ CøhÄ hõu, |ðk uÈÄ - ÁÈ'' |n °Á æµ\öµzøu ÷©øPöÖÁx
• PÈÄPÖ JÆöÄö, C, '' æhzv¼, çx® 5 Q. «. öuöø» ÁØSÖ, ÈöxPö'' |hß æ> zöukzu æßÚ°
A'' |Ö'' Èkzx® Á\VPøÍ a ö \ x öPök'' Èx. Cx, S'' øE TÍ [PÖ ÷©ömhö° ÁöPÚ [PÍ À
ö |kçöuöø» ÁØS Gkzxa ö\Ä»'' ÈkÄøuz ukUS®
• Si °, '' |PÍ À Á]'' ÈÄ°PÐUS È_ø© Á> PÖ Ä vUP'' Èmk, PÈÄ { °ÁöPzvØS Cøu
öÁÍ'' Èøh- öÚ • øÖ° À È- ß ÈkzxuÄ
• PÈÄPÖ HØÈkÄøuU SöÖ'' È÷u, vhUPÈÄ ÷©»øS øø° ß æµöÚ ÷ |öUP©öP BUP'' Èh÷Äs k®.
Cx PÈÄ { °ÁöP ÷©»øÍ °PÐUS, ÁöPÚ [PÍ ß %»® APÖÖ'' Èmk öPömh'' Èk® PÈÄPÍ ß Gøh
AÍ Áß Ai'' Èøh° Ä öÁS©vPÖ AÍ'' Èøu Äh ÷©»öÚx

Cçu AÖUøP ÄÈ'' |n °öÁ'' ÈµÄa ö \ x, CxSÖzu Ä Äöu [PøÍ zys k®, AøU Pömi ¾®ª P • UQ- ©öP,
Cçu v- ö • ÈÄx® y' ø©- öÚ, B ÷µöUQ- öÚ |ðhP B US® ö \ »ö° Ázøuzys k® GÜ |® | Q÷Öö®.

v,ª S.© [PÍ ® Èö»_'' µ© - ß, { °ÁöP A Ö [PöÁ»°, GUì ÷Úõµö E_ø© E®©Ã
''¹ Uì ß s h°é ß UÍ - ° C®'' µä ßì hösö©s ÷hå ß é °Á é i

E ÒÍ hUP®

- ö\ðØ __, UP SÔ±k PÒ
- | ß Ô
- ö\` Ø SÊ Ã ß öuôS` | øµ
- • ß Ý øµ
- |ðßS C,` `` ¢h[PÎ ¾® E ÒÍ É[PôS ø©° ß A ®\ [PÒ
- Cƒu C,` `` ¢h[PÒ SÔzu Cß Ô` ø©` öu | ÒÎ Ã Áµ[PÒ
- PØÓ Êôh[PÒ
- G®,Gi` .h ¢Ö³ .(MSW) Ã v • øÓPÒ – A i` `` Éøh° Ä Ä ÷ Á P©ðÚøÄ, B ° Ý ®] » P, z x PÐ US Ä Í UP® ÷ uøÄ
- A ¾Ä » ° PÎ hª , ƒ x Á ƒ u P, z x UPÒ
- Ä v • øÓPøÍ` `` ÉµÄ » ðPa ö\` Ä Ê k zu %oi` `` ö x uk US®
  - mk UPmø hPÒ
- É > ƒ x øµPÒ & • ß ÷ ÚðUQa ö\Ä » J,` Á Ê
- \ðß Óöuøµ[PÒ
- ÷©Ø÷PðÒPÒ

ö\ðØ __, UP SÔ±k PÒ

H.i` .] .(ADC) & A i` ä ÚÄ öh | i Pª ä Ú° TkuÄ xøñ B øñ` ° ÉðÄ Û (Bhavini) & Éðµv` |ð ¢UQ` Ä z² z { P® ¼®ª hm i` .H.C. (DAE) & i` Éð°mö©s m B L` GÚ°â G > öÉð, Ò \Uv xøÓ i` .] .(DC) & öh | i Pª ä Ú° xøñ B øñ` ° D.â . ¢. (EGP) & GUì ÷ Úðµð QÝß É©©Ä D. ¢. Gß .Gi` .(EPNS) & GUì ÷ Úðµð ÉðÛ Ém | Á { °©ðs \ª v GUì ÷ Úðµð (ExNoRa) & GUé » s m, |ðÄÄ, µði PÄ â .H. (GA) & GUì ÷ Úðµð Ä ß É\_ø© y x Á°PÒ. C Á°PÒ öu, UPøÍ a \_zu® ö\` Á ÷ uøk PËÄPøÍ ¢ > zökUS® Éo | > É Á°PÒ I .â .] .H.B °. (IGCAR) & Cƒvµð Pðƒv ö\ßmh° LEð° A hðª U > éªa Cƒvµð Pðƒv A q` B´ Ä { ø »` ® G®,i` .â .(MDGs) &ª Ä¼Û` ® öhÄ » `` ö©s m ÷ PðÄì & | ØÓðs kUPðÚ ÁÍ ªa] C » USPÒ G®,C. (ME) & • Û ] ÉÄ Gßâ Û` ° & |Pµôm] öÉðÖ` öÍ ° G®,Gi` .h ¢Ö³ .(MSW) & • Û ] ÉÄ \ð¼m ÷ Äì m |Pµôm] ° ß vhUPËÄ Gß .â .K. (NGO) & |ðß P Á°Bö©s hÄ B °PøÚ ÷ \â ß & Aµ\_ \ðµð { ÖÄÚ [ PÒ B °.h ¢Ö³ .H. (RWA) & öµè öhs mì öÄÄL ÷ É° A ÷ éðè ÷` ä ß Si` ° ,` `` | Äð] PÎ ß | » Äðì Ä ©ß [PÒ Gi` .h ¢Ö³ .G®. (SWM) & \ð¼m ÷ Äì m ÷ © ÷ Úäö©s m & vhUPËÄ ÷ © »ðs ø© h ¢Ö³ .Gi` . ¢. (WSP) & Äðmh° \ðÛ ÷ hâ ß | ÷ µðQµð® Si` } ° ©ØÖ® PËÄ } ° z vmh°

| ß Ô

Cƒu AÔUøP° ß u` ð > `` | , { øÓ` ÷ É°PÐ øh` É [ PÎ` `` Éð¾®, EuÄ` ð¾® \ðzv` ©ðÚ x uª | |ðk ©ØÖ® Í >` ðÚð ©ð { » Aµ\_PÐ US®, |Pµôm] ©ØÖ® EÒÍ öm] { ° ÄðP A ¾Ä » °PÐ US®, uzu® Ch[ PÎ` Ä vhU PËÄ ÷ © »ðs ø©ø` , • Ê ©ÚuðP { ÖÄ ö\` »ðUQ` uØS |ð [ PÒ G® Cu` §° Ä©ðÚ | ß Ôø` z öu > Ä z x U öPðÖQ ÷ Öð®.

A q` \Uv x øÓ° ß |P°U Si` ° ,` `` | PÎ` Ä, hðUh° ÉÄ ÷ uÆ µðä, C` US | ° I .â .é .H.B °. (IGCAR) A Á°PÐ US • u »ðÄuðP G©x | ß Ôø` E > zuðUSQ ÷ Öð®, ÷ ©¾® hðUh° Gi` .Gi` .µðä, v,` ÷ P.© ÷ ÚðPµß, Cøñ C` US` °, â .Gi` .K. (GSO); v,` . ¢µÉðz S©ð°, C` US | °, ÉðÄ Û . v,` . ¢. `` µ©o` ß, \_Pöuðµz xøÓ B´ ÄðÍ °. Rì UPS h Si` ° ,` `` | Äð] PÐ® u [ PÒ É [ PÎ` `` øÉUP, øñ T° ƒ x A Í zuÚ°. v,` ©v. ÄÖÍ , v,` ©v. h ¢Ö³ . »ð [ø » ß ÷ hð® ¢, v,` ©v. G®, »ðª , v,` .G®, â °©ð, ©ØÖ® v,` .â .P,` `` Éß. Azxhß v,` .H. ö\Í ƒvµµðªÝ US® |ð [ PÒ | ß Ô TÖQ ÷ Öð®. Rì UPS h É\_ø© z y x Á°PÒ u [ PÒ A Ý ÉÄ [ PøÍ` `` ÉQ° ƒ x öPðs hÚ°. v,` ©v. «Úð, v,` ©v. P »ð, v,` ©v. B Ú ƒ u ÄÄ¼, v,` ©v. uÚ®, v,` ©v. H.S©ð, v,` ©v.] .` `` ö©Í ð, v,` ©v. i` .µì Äv, ©ØÖ® v,` ÷ \P°, G©x Ps Pðo` `` ÉðÍ °PÐ Ö J,` Á°.

ÉðÛ` `` Ém i` Ä Rì UPS h Á°PÐ US | ß Ô öu > Ä UQ ÷ Öð®, ý .ÉÄ ¥° ÉðÄâ ð, Pð [ Qµì Pm] G®,GÄ.H. (MLA); v,` .Ä á´ v` ð, I .H.Gì` .(IAS), i` .] .(DC), ÉðÛ Ém ©ðÄmh®; hðUh° Aª z A UµÄðÄ, I .H.Gì` ., i` .] .,` `` • Úð |P° ©ðÄmh®; v,` .Gß. ÷ P.â s hÄ, ÷ © »ðs ø© öÉðÖ` öÍ °, ÷ µðu; v,` .A Ý PðU, ©Úu ÄÍ ÷ © »ðÍ °, öÉ`] ÷ Pð { ÖÄÚ® ©ØÖ® v,` ÷ ©ðÍ` z S©ð° öÉ` ] ÷ Pð { ÖÄÚ®, GUì ÷ Úðµð ÉðÛ Ém | Á { °©ðs \ª v° ß A [ PzvÚ°PÐ® G©x TmhōÍ PÍ ðÚ C Á°PÐ US® G©x | ß Ôø` z öu > Ä UQ ÷ Öð®, ý ©v. ©g \` \ zuð, ý .\ zwè SU »ðÛ, ý ©v. áUwè PÄ°, ý .SÄw`] [U ÷ É i` , ý ©v. Cƒvµð SµðÚð, ý .µð ÷ ©è Á° µßáß, ý ©v. \ ÷ µðä. u` áð, ý ._Éðè |ð UÉðÄ, hðUh° µ ÷ ©è \` µð, ý .wEU • Qáð, ý .í °Éßì »ðÄ A ÷ µðµð, ý .AµÄ ƒ z Éððä, ý .© ÷ ÚðÍ ° »ðÄ ÄðzÄð, ý .©uß »ðÄ ÄðzÄð, ý .µ ÷ ©è PS°, ý .í °â Bu° ] [ v » Äð > . Rì UPS h Si` ° ,` `` | Äð] PÒ u [ PÍ x P, z x PøÍ` `` ÉQ° ƒ x öPðs hÚ°. v,` ©v. S° « z PÄ°, v,` .©uß »ðÄ PÄµð, v,` ©v. } mk áð, v,` .AÆuð°] [, v,` .µðäÆ éÝß, v,` .i` .Gß.ÉðuU, v,` .i` .Ä .â °©ð, v,` ©v. P® ÷ »è , v,` ©v. \_uð { áðß, v,` ©v. µg \Úð áðÄð, v,` ©v. «Úð S©ð, v,` ©v. §áð, v,` ©v. \ðUæ, v,` ©v. ý \ð ƒ z, v,` ©v. \ ÷ µðä µðo , ©ØÖ® v,` .© ÷ ÚðÍ ° »ðÄ • mö | áð. v,` ÷ P.Gì` ._vè , ÉðÛ Ém.

©ð [Pðmi Ä, v,` .Gß.µÄ, ö\` Ä A ¾Ä »°, v,` .â .µð ÷ á ƒvµß, PÄß ] »°, Äð°k 18 v,` .G®, • , Pß, Äð°k 1 PÄß] »°. Rì UPS h Si` ° ,` `` | Äð] PÒ u [ PÍ x P, z x PøÍ` `` ÉQ° ƒ x öPðs hÚ° v,` .GÄ. ¢. \_ ÷ µè , v,` ©v. E©ð © ÷ í ì Ä > , v,` .v,` ©v. µ [Pð µðÆ, v,` ©v. ÉðUQ` »ðª , v,` ©v. ÷ Pð©v, v,` ©v. ^uð S©ð > , v,` ©v. ¢µª Í ð, ] .i` .H. Pð°hß, v,` ©v. ¢µª Í ð, ¢µñ Äv öu, , v,` ©v. Ä ƒ v` ð, v,` ©v. Ä \ ƒ v, v,` ©v. ©o ÷ ©Pø ».

É®©¼Ä, Rì UPS h Á°PÐ US | ß Ô öu > Ä UQ ÷ Öð®, v,` .G®, \ ƒvµ ÷ \Pµß, xøñ C` US | °, v,` .ÄÒÐ°, v,` ÷ P. PðÍ zv, ö\` Ä A ¾Ä »°, v,` ÷ ÄØPðk; v,` .µÄ S©ð°, ö\` Ä A ¾Ä »°, ö\Ä¼ ÷ ©k; Rì UPS h A s n ð |P°, Ä.K.] . |P° Äðì ©UPÍ ß \ %P] » ©ßÖ [PÎ ß ¢µv [vPÐ® u [PÐ øh` É [ PÎ` `` øÉ | ÄQÚ°. v,` .Gß.us hÉðo , v,` ÷ P. ý { Äð\ß, v,` .â [ P° â °©ð, v,` ÷ P.] . ÷ \P°, v,` ÷ P. CÍ [ ÷ PðÄß, ©ØÖ® v,` .B °.] Áµð©ß. C Á°PÐ hß, v,` .A ¢µð® ÷ \z, • ßÚðÒ vmh C` US | °, öÉ` ] ÷ Pð { ÖÄÚ®, v,` . ¢. ÷ uÄðÚ ƒ z, ¢µ] öhßm ©ØÖ®] .C.K. (CEO), GUì ÷ Úðµð Gß Á` ° ßö©ßmhÄ ö\°mi L ¢ ÷ Pâ ß Pð°` É ÷ µâ ß B Q ÷` ð, US® | ß Ô öu > Ä z x U öPðÖQ ÷ Öð®.

JÆöÄð, Chzv¾®, vmh ÷ © »ðÍ °PÒ, Cƒu AÔUøP° ß uPÄÄ ÷ \P > `` | UPðÚ PÍ` `` Éo PÐ US EuÄ` ðP C,` ƒ uÚ°. B P ÷ Ä Rì UPS h Á°PÐ US® G® • øh` | ß Ôø` z öu > Ä UQ ÷ Öð®, v,`ª S.D.©ð >` ®©ðÖ, v,` .Ä á´ Éðì P°, v,` ÷ P.ÉðÝ, • x [ø » öuðÈÄ ~mÉ B ÷ »ð\P°, D.á. ¢. (EGP), É®©Ä; v,` .Ps n uð\ß, i` .H.C. (DAE) |P°U Si` ° ,` `` | . v,` . • , Pß, v,` .ð á` \ [P°, ©ð [Pðk.

hðUh° _Û Ä Éðs ÷ h, hðUh° hð® GÄ > a\°m, hðUh° ÉðÄ i` .ÄÄ¼` ©ì B Q ÷` ð°, |Pµôm] ° ß vhUPËÄ ÷ © »ðs ø© SÔzu uPÄÄPøÍ` ® B´ ÄU SÔ` ] PøÍ` ® u ƒ x EuÄÚ°. E » P Á [Q° ß ¢µµ A ¾Ä » P®, A Á°PÒ öÄÍ ±mi Ä A a\ðQ Á ƒ u Éh [PøÍ` ©ØÉv` | a ö\` , P, øñ T° ƒ x G®USA Ý ©v ÄÇ [ Q` ø©US | ß Ô öu > Ä z x U öPðÖQ ÷ Öð®. CÖv` ðP, B ° Ý ® Cøñ ° Ä »ð ©v` | Äð´ ƒ u A [PzvÚ°PÍ ðÚ, GUì ÷ Úðµð Cs h° ÷ | ä ÚÄ, D.â. ¢., D. ¢. Gß .Gi` .(EPNS) A [ PzvÚ°PÒ, í ì Q CßöáUâ ß ÷ öÄi [ ] ì h®ì ¢.¼ª öhm, PÚhð, ©ØÖ® öÉ`] ÷ Pð { ÖÄÚ® B Q ÷` ð, US, Cƒv` ðøÄ J,` y´ ø© |ðhÜS® ö\` Ä vmh zvØS EÖxøñ` ðP C,` `` ÉuØS G©x | ß Ôø` E > zuðUSQ ÷ Öð®.

ö\` Ø SÊ Â ß öuõS` | øµ

“|® |Pµ[PÒ, E»Q÷»÷` A\_zu©õÚ |Pµ[ PóÍ ßÓ A Á` ÉðhõÚ R°zv öÉØÖ, UQßÓÚ GÚ |ðß { øÚUQ÷Óß. CñV\ç÷uP÷© CÄø». S`øEPÐUS® A, öÄÖ` \$mk® A ÊUSPÐUS®, ÷|ðEÄ E>_ C, UQÖöuBÖðÄ, Cçv`ðAuðÚ, I`ª BÖumi aö\BÖÄk®, CuØS` ÷Éömi P÷Í CÄø», BøP`ðÄ |ð® |Pµm] vñUPÊÄPÐUS vñhÁmh®öPÄ® Avµi`-ðPÄ® |hÁi UøPGkUP ÷Ás i`²ÓÍ x.” öá`µø®µ÷©è \_ØÖa` ÇÄ ©ØÖ® ÁÚzx øÓ° ß ©zv` A ø©a\°. 20 |Á®É° 2009.

Cçv`ð, JÆöÄö, |ðÍ ¾®, {ø»Sø»`a ö\`²©Í ÁØS |Pµm] vñUPÊÄPÐ EØEzvö\`QÓx. |ömi Ä ÷©ß÷©¾® ©UPÖ öuðøPöE, UP®, |Pµ©`©ðSuÄ, öÉö, Í öuðµ ÁÍ °a], B Q`ÄØðÄ, Cçu EØEzvÄ Qu®, Éi`Éi`ðPHÖ• PzvÄ ö\Ä¾ö©ßÖ Gv°Éð°UP` ÉkQÓx.

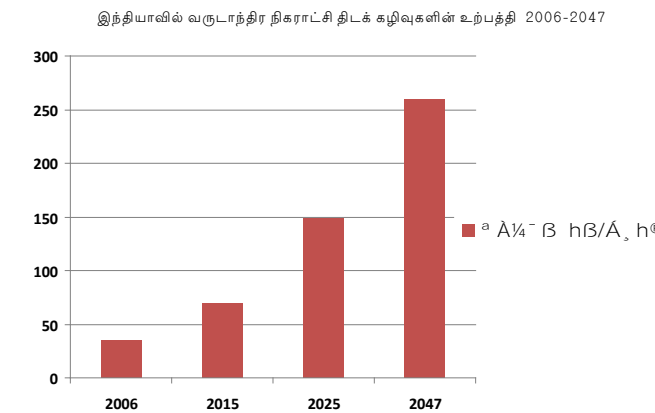
2000zvÄ, Cçv` Aµ\_, |Pµm] vñU PÊÄPÖ ÷©»ðs ø©US®, øP`ðÖÄuØS® Äv• øÓPÖ C`ØÖ`x. (CÜ Äv• øÓPÖ GÚU SÖ`ªh`Ék®) C, `ªÝ®, 2010CÄ, öE, °Éðßø© Ch[ PÖ, CçuZ vñh[ PóÍ • Éø©`ðP A ©Ä ÉkzuÄÄø». Cuß É`ÚðP, |ðöh[ Q¾®, P, z÷u° Ä»ð©ÄS`øE ÷Éðku¾®, TÍ [PóÍ U öPömi, \ðø»÷`ðµ[ PÖ, öu, • øÚPÖ, }°ÄÊPÖ B Q`Ch[PÖ ©öÉkzu`ÉmkÓÍ x. Cçv`ðÄ ß vñUPÊÄ ÷©»ðs ø©U öPöØøP J, v, ` | • øÚ° Ä EÓÍ x. Äv• øÓPóÍ `ªßÉØÖöu ÷ÉðUS, ÉµÄ»ðPÄ® }s h Pö»©ðPÄ® |hçx öPös i, `Éuð¾®, ° Pz x>uðÚ, Ps ThøPz öu>QßÖ\_ØÖa`ÇÄ ^µÊÄÚð¾®, |ömi ß PÊÄ ÷©»ðs ø©U öPöØøP° Ä ©ðØÓ[PóÍ a ö\` A øÇ` | Äkzv, UQÓx. Cçu ©ðØÓ[PÍ Ä, |ömi Ä PÊÄPÖ A øÚzø²® |øuUS® AÍ Ä ÚuðP EÓÍ PÊÄ |øuSÊPÖ E, ÄðUSÄx® Ah[S®. Cçu ©öv>`ðÚ GÄø» «Ö` wÄµ ©ÖE>^»øÚ |hÁi UøP° ß ÄøÍ ÄðP, Cçu Äv• øÓPÍ ß ÉÄ÷ÄÖ ÷|ðUP[P÷Í Ai Émk Äk® A Éð`® C, UQÓx. BøP`ðÄ Cçv`ðÄ ß PÊÄ ÷©»ðs ø©U öPöØøPUPöÚ ©ðØÓ[ PóÍ UP, z÷uðk E>^»øÚ ö\`÷Ás k®, uð÷Éðøu` PÊÄ ÷©»ðs ø© A ø©` |PóÍ • ØÖ¾® B`Ä ö\`x A ÖÄ zu ªßÚ°, öPöØøP ©ðØÓ[PóÍ ~mÉ©ðPa ^µøUP ÷Ás k®, CzøP` ^µø©` |, ÷uðÄ`ØÖ, Ä, °ÉZ uPöu ÄøÍ ÄPóÍ zuÄ`°zx, ÷uðÄ`ðÚ ©ðØÓ[PóÍ ©mk® öPös k Á, ÁÚÄðC, UP

÷Ás k®, ÷©¾®, ©ðØÓ[PÐUPöÚ A øÚzx ö\`Ä vñh[ PÐ®, vñhZxhß Cøn çxÓÍ ö\»Ä Ú[ PÖ, ÄøÍ ÄPÖ, vñhZvß É`ßÉðk, É»ßPÖ SÖzu Phçu Pö»`ÉvÄPÖ B Q`ÄØðÖ öÄÍ`Éøh`ðP A ÖÄzx`É>^»øÚ ö\`÷Ás k®, Äv• øÓPÐUS, uø»RçøQUQ Äk® AÍ ÄUS GÄø» «Ö` wÄµZxhß ©ðØÓ[ PÖ ÷uðÄ° Äø». ©ðØP, uð÷Éðøu` • `Ø]° Ä, öÄÆ÷ÄÖ Ch[ PÍ ÄPØÖ Éðh[ PÍ ß Ai`Éøh° Ä, Açuçu Ch[PÍ Ä Äv• øÓPÖ ªßÉØÖ`Ék® ÷|ðU÷Pök v, zv`ø©UP`Éh ÷Ás k®, CzøP` • `Ø] PóÍ ©ÖE>^»øÚ ö\`Äxhß ÉSzuð`ðÄ²® |hZvÜðÄ, Äv• øÓPóÍ `ÉµÄ»ðP A ©Ä ÉkzxÄøuz ukUS® • mkUPmøhPóÍ ²®, CøhöÄÍ PóÍ ²® Ps hÖ` • i`²®, AuÝhß, Äv• øÓPÍ Ä GÆöÄÄØÖS PÁÚ® ö\¾zv, |hÁi UøPGkUP ÷Ás k® GßÉøuz öuÍ ÄÖzx®, Cçu A ÖUøP, AzøP` B`Ä ß ÄøÍ ÄðP E, `öÉØÖx.

ÉvøÚçx Ä, h[PÐUS® ÷©»ðP, GUi`÷Üðö É\_ø©`É®©Ä, GßÖ ö\BøÚ° Ä A ø©çxÓÍ Cçu Aµ_ \ðö { ÖÄÚ® (NGO), Aµ] ß Äv• øÓPóÍ Jmi`vñUPÊÄ ÷©»ðs ø©Z vñh[ PóÍ É»µ`Émh EÓÍ öm] A¾Ä»P[PÍ Ä, |øh• øÖ`ÉkzxÄøu ÷©Ø öPös kÓÍ x. Cçu A ÖUøP, D.ä.ª., EÓÍ öm] A ø©` |PÖ, Si`°, ` | Äö] PÖ, \%, P`öÉðÖ` |ª UP ÉBÜðmk { ÖÄÚ[PÖ, HøÚ`B`Ä»°PÍ øh÷`HØÉkzu`Émh |ðßS ÄuðÚ ©öv>`É[ Pös ø© • øÓPÖ SÖzx J, °öuðP { Pì zu`Émh ©ÖE>^»øÚ° ß ÷É> Ä E, ÄöÚx. Cçu ©ÖE>^»øÚ, |ömi ß vñUPÊÄ ÷©»ðs ø©U öPöØøPø`v`ªk® öÉö, mk HØÉmhx. Cx É[Pös ø© • `Ø] PÍ ÄPØÖ Éðh[ PóÍ `ÉSzuÖçx, A øÄPÍ ß %»® öÉØÖ ~s ÷n öUSPóÍ A Öçx CÄØÖß uðUP[PóÍ U Ps hÖÄuß %»® ö\`÷`ð®.

• ß Ý øµ

i`ØÖðs k ÁÍ °a] C»USPóÍ ²® (MDGs), (Gonzenbach et al. 2007) umÉ öÄ`É ©ðÖuÄPóÍ \©ðÍ UPÄ® Cçv`ðGkUS® • `Ø] PóÍ, G[Q¾® ÉµÄ»ðP S`øE ÷Éðku¾®, P, zvßÖ |Pµm] ° ß vñU PÊÄPóÍ U öPömk Äx®, öÄSÄðPz uøh ö\`x ÄkQßÓÚ. Cçv`ðÄ ß ©UPÖ öuðøP öE, Q, |P°` |Ó[PÐUS Ch® öE`®, CçuUPö»UPmhzvÄ, Cøua`° ö\`²® |hÁi UøPPóÍ GkUPöÄi Ä, vñUPÊÄ ö |, UPi`ðÚx, ÁÍ °a] UPöÚ • `Ø] PÍ Ä ÷©ß ÷©¾® SÖUQmk Gv°zuðUP[ PóÍ HØÉkzx®, uð÷Éðøu`÷ÉðUSPÖ }i zuðÄ, 2047B® Bs i Ä, Cçv`ðÄ Ä EØEzv`ðS® vñU PÊÄPÍ ß AÍ Ä 260 ° Ä¼`ß hßPóÍ Gmi Äk®. Cx, uð÷Éðøu` EØEzvø`UPömi ¾®

I çx ©h[PöQ, 39 ° Ä¼`ß hßPÖ «z÷uß Äð²ðÄ öÄÍ`Ékzx®, Azxhß CUPÊðÄ APØÖÄuØS, 1,400 \xµQ÷»ð«mh° { »`Éµ`ÉÍ ÄÖÍ PÊÄ` |øuSÊPÖ ÷uðÄ`Ék® (Singhal and Pandey 2001; Hanrahan, Srivastava and Ramakrishna 2006).

2000zvÄ, Cçv` Aµ\_, |Pµm] vñU PÊÄPÖ (÷©»ðs ø© ©ØÖ® øP`ðE®) Äv• øÓPÖ 2000 C`ØÖ`x. (CÜ Ä, ® Ch[PÍ Ä, Äv• øÓPÖ GßÖ SÖ`ªh`Ék®) Cçu Äv• øÓPÖ, |Pµm] vñUPÊÄPóÍ U Po \©ðPU SðÖUS® öÉö, mk, {°n ° UP`Émh ÄÊ • øÓPóÍ UPmh`ð`©öUQ`x. CÆ ÄÊ • øÓPÍ Ä, ©US® öÉö, mPóÍ ²® ©UPöu PÊÄPóÍ ²® A ÄØÖß öuðhUP {ø»° ÷»÷` ª zöukzuÄ, _ÇØ] US HxÄöÚ

öÉö, mPóÍ «mkz u, uÄ, ©ØÖ® ©US® PÊÄ` öÉö, mPÍ ¼, çxP»` |µ`u`ð zuÄ B Q`ðÄ Ah[ S®. Aµ\_É>çxøµzv, US® ÄÊ • øÓPÍ Ä, ©UPÐ øh` |»ÄöÍ Ä, ÁÍ [PóÍ `÷Éo U PözuÄ, \_ØÖa`Çø»`ÉðxPözuÄ, PÊÄ` |øuSÊPÍ ß _øø`USøözuÄ B Q`ÄØðÖ A øh²® ÷|ðUP[PÖ EÓÍ Ú. Aµ_ A øÚzx EÓÍ öm] A¾Ä»°PÐUS®, PÊÄ ÷©»ðs ø©a ÷\øÄPóÍ i`é®É° 2003USÖ HØÉkzvU öPökUS®öÖ Äv• øÓPÐ hß B øn ªÓ`ªzux. B ÚðÄ CßÓÍ Ä¾®, Cx ö\`Ä Éhøu {ø»ø÷`ÉµÄ»ðC, UQÓx.

Cçv`ðÄ ß vñUPÊÄ ÷©»ðs ø©U öPöØøP J, v, ` | • øÚ° Ä C, UQÓx. ÉµÄ»ðPÄ®, }s h Pö»©ðPÄ® CÆÄvPÖ ö\`Ä Ékzu`Éhðø° Üð¾®, ° Pz x>uðP ÉµÄ, Ps ThøP Ä Êzx { ØS®_ØÖa`ÇÄ ^µÊÄÚð¾® öÄÖ` |n °a] %s k, |ömi ß PÊÄ ÷©»ðs ø©U öPöØøP° Ä ©ðØÓ[PÐUS A øÓ TÄÄ Äkzv, UQÓx. GkzxUPömhøP, E»PÄ[Q { °ÄðP`ö\`²® Si }°©ØÖ® PÊÄ} °Z vñh®, |ömi ß ©s h»[PÍ Ä, SðÖçu Ém\`J, C, Éx Ä, h[ PÐUSzuðUS` ªi USÓÍ ÄUS ° P`öE>`PÊÄ` |øuSÊPóÍ E, ÄðUSÄøu`É>çxøµUQÓx. CÄØÖÄ 20 |Pµ[PÖ, ©ØÖ® |Pµm] PÍ ¼, çx öÉÖ`Ék® ©US® vñUPÊÄPóÍ ²® ©UPöu vñU PÊÄPóÍ ²® öPömh • i`²® (Water and Sanitation Program 2007, 20).

Cçu hªÖ³ .Gi .ª. (WSP) vñhZvß Ä ÷ÁP® SÖzxU ÷PÖÄPÖ GÊ`É {øÖ`U

Pöµn [PÒ EÖÍ Ú. CçuAi ´´ÉøhU
Pöµn [PøÍ a\` ö\`x ö] , UPi ø´
Gv°öpöÖÍ öÖÄ, C [VÚ® HØEkzx®
PÈÄ´´ |øuSÈPÒ, Tku»öÚ µµa] øÚPøÍ
E , ÁöUQÄk®, Cçu©öν> , AøÚzxU
PÈÄPÐ® öPöÖÐÖÍ ÄØS Ái Áø©UP´´Émh
µµ®©öS h©öÚ, ø©´´Ékzu´´Émh PÈÄ´´
|øuSÈPÒ, J , uØPö¼Pzw°ÄöP©mk÷©
C , UP • i ²®, PÈÄPÐhß |©US Es hÖÚ
EÖÄ´´ µøñ´´ |PÒSÖzx öuÍ ÁöÚ
©öÖÖ [PøÍ Es hÖUS® • i ÄPøÍ |ö®
Pmhö´´©P GkUP÷Äs i ²ÖÍ x. PÈÄ´´
|øuSÈPÒ AzuøP´´ • i ÄPøÍ öÄÖ÷Ú
Jzv´´÷Éöh©mk÷© EuÄ®, öPög\® AÁPö\®
GkzxU öPöÖÄuØPöP E , ÁöUP´´Ék® PÈÄ´´
|øuSÈPÒ, A [VÚ® QøhzU
] ÖuÍ Ä ÷ |µzvØSz u , ®©öÖÉ , ® Äø»´´öS®.
A´´Éi UQøhUQßÖ AÁPö\zvÄ, PÈÄPøÍ
©mk´´Ékzx® • ´´Ø] ° B Ai ´´ÉøhU
÷Pömfömmøh÷´´ uP°zx Äk®.

CzuøP´´ PÈÄ´´ |øuSÈPøÍ
Pmk©öÚ® ö\´´x, ö\´´ ÄÉkzxÄuØPöÚ
ö\»ÄÚ [PøÍ AÍ US® öÉöÉx,
hµÖ³ .Gi .µ., PÈÄ´´ |øuSÈPÐUS
A´´Éö¼ÖÍ øÁPøÍ ²® AuöÄx, |» ÄöÍ Ä,
_ØÖa` ÇÄ, { » ©v´´ | BQ´´ ÄØÖß ÷©Ä
HØEk® ÷uøÄ´´ÖÖ uöUP [PøÍ ´´ÉÖÖU
TÖÄÄø» (Water and Sanitation Program
2007, 18-19). PÈÄ´´ |øuSÈPÐUS A´´ÉöÖ
Émh öuöhh° ö\»ÄÚ [PøÍ UPn UQÄ
GkzxUöPöÖÍ öø©´´öÄ, hµÖ³ .Gi .µ.,
PÈÄPøÍ´´ |øu´´ÉvÄAh [Q²ÖÍ Äø»ø´´U
SöÖzx |® |®Éi ´´öPU Pömi ²ÖÍ x.
PÈÄ´´ |øuSÈPÍ ÚöÄ HØEk® öuöhh°
ö\»ÄÚ [PøÍ USÖzx ° PzwÄµ©öÚ
B´´ÄPÖ ÷©ÖöPöÖÍ´´ ÉmkÖÍ Ú. CÄØÖß Éi ,
Bì v÷µ¼´´öÄÄ JÆöÄö , hßÝUS®
\$200–\$280 (Partl 2006) Aö©» UPöÄÄ J , hß
PÈÄUS \$3–\$77 (Resource Recovery and Recycling
Authority of Southwest Oakland County 2007), J ,
hßÝUS 6€ C¼ , Çx 44€ Áøµ l ÷µö´´ÉöÄÄ
ö\» ÄöQÖx (European Commission 2000, 59).
CçuAÍ ÄkPÖ, PÈÄ´´ |øuSÈPÍ öÄ HØEk®
öuöhh° ö\»ÄÚ [PÖ Po \©öÚöÄ GßÖ

öuÖÍ zöuÍ ÄöP { ¹ µUQßÖÚ.
CÖv´´öP, PÈÄ´´ |øuSÈPÖ, «z÷uß
Äö² ÄØPöÚ ° P´´ öÉ>´´ %» Pöµn [PÍ öS®.
Av¾®, ©US® PÈÄ´´ öÉö , mPøÍ EÖÍ hUS®
PÈÄ´´ |øuSÈPÖ ÷©¾® ÷©ö\©öÚöÄ. Dµz
ußø© Äö´´Çu\ø©´´ ÄPÈÄPÖ { øÖÇu PÈÄ´´
|øuSÈPÖ AÉQ, ©mS® ÷Éöx, JÆöÄö ,
hß PÈÄPÐUS® 0.2 ö©m> U hß, Pö°Éß |a_z
ußø©² øhøÄ EØÉzv´´ öQÖx (Platt et al.
2008, 48, cite US EPA 2006). PÈÄPÍ Ä C , Çx
EØÉzv´´ öS® «z÷uß AÍ Ä, CÇv´´ öÄÄ
EØÉzv´´ öS® «z÷uß AÍ ÄÄ 31 \uÄ Qu©öS®.
(µÄÇvµ |öz, ÷uv CÄø»)] ÖuÍ Ä «z÷uß
Äö² øÄ´´ µi zx AøhUPU Tk® GßÖö¾®
A´´Éi µi zuøhUS® AÍ Ä, J , PÈÄ´´
|øuSÈ C , US® Pö»® • É Äx® EØÉzv´´ öS®
«z÷uß B AÍ ÄÄ 20% ©mk÷© BS® (Platt et al.
2008, 7).
|ömi B PÈÄ ÷©»öS ø©U öPöÖøP° Ä
öPöS kÄµz vmh° mi , US® ©öÖÖ [PÖ
SÖzx, CvÄ, öuöhh° |øh´´ ö\»ÄÚ [PÍ B
• Éø©´´ öÚ uPÄÄPøÍ öÄÍ´´Éøh´´öP
AÖÄUP÷Äs k®, AuÝ hß E° ° C´´øµ´´ Ä
©ÖÖ® \µP´´ öÉö , Í öuöµz uöUP [PÖ
BQ´´ øÁPÐ® • Éø©´´öP´´É> ^¼UP´´Éh
÷Äs k®. ÁÍ [PøÍ ÷©»öS ø©° ÄAh [S®
AøÚzx ö\»ÄÚ [PÖ, AÄØÖß ÄÍ ÄPÖ
BQ´´ øÄ SÖzx, É> ^¼US® ÷Éöx, PÈÄ´´
|øuSÈPÍ Ä { µ´´ | Äx GßÉx, Ä ÷ÄP©öÚ ÷uö,
ö\´´ ÄvÖÝ ÖÍ ÷uö CÄø» GßÉx öuÍ ÄöQÖx.
vhUPÈÄ ÷©»öS ø©U öPöÖøP, AøÚzxU
PÈÄPÐ® öPöÖÐÖÍ ÄØS PÈÄ´´
|øuSÈPøÍ E , ÁöUSÄøUPömi ¾®,
PÈÄPøÍ USöÖ´´ÉøuC»UPöPU öPöÖÍ
÷Äs k®.
CçuUPÈÄ ö | , UPi ø´´, J , ÷Äø»
Äö´´ÉöP ÷ |öUSÄøUPömi ¾®, Aµ] B
Äv• øÖPÖ vhUPÈÄ ÷©»öS ø©ø´´ J ,
• UQ´´UP , Ä´´öP \ ÄµUøP´´ öÍ ÷Äs k®.
CUP , Ä° B %»® umÉ öÄ´´É ©öÖÖ [PøÍ
Gv°öpöÖÄx, ÷Äø» Äö´´øÉ E , ÁöUSÄx,
Ä , Äöø´´ öÉ , USÄx, ©v´´ | ° UP
ÁÍ [PøÍ zv , ®É´´ öÉÖÄx, _ØÖa` Çø»´´
ÉöxPö´´Éx, ©ÖÖ® öÉöx©UPÍ B |» ÄöÍ ÄØS
EzvµÄöuÖÍ´´Éx BQ´´ ÄØöÖa ö\´´ Ä
Ékzu • i ²®, _ [Pa ö\öÄ¼ß, _ÇÖ]´´É´´ B
Éömi B %» • ®, P»´´ | µ® u´´ö zu¼ß %» • ®
PÈÄPøÍ USöÖ´´ÉuöÄ, É» Äu |ØÉ´´BPÐ®
ÄøÍ QßÖÚ. B ÚöÄ PÈÄPÍ Ä PÈÄ´´ |øu
SÈPÍ Ä |øu´´ÉöußÉx, ©µ |> ø©a
ö\özxPÍ öPz öuöhh , ® öÉöÖ´´ |a_ø©PøÍ U
PmhÄÍ zx Ämk Äk®. CÇv´´ö, _Pöuöµ©öÚ
PÈÄ´´ |øuSÈPøÍ U PmkÄx AÄ]´´©öÚx.

uÛ´´ö°©´´©öUSuÄuöß Äøh´´ö?

E»PÄ [Q, uÛ´´ö°©´´©öUSuø» J , ÷PömföhhöPÄ®, Aq S • øÖ´´öPÄ® (Zhu et al. 2008, 74) CÇv´´öÄß
|Pömh] vhUPÈÄ ÷©»öS ø©US É>ÇxøµUQÖx. vhUPÈÄ ÷©»öS ø©ø´´zuÛ´´ö°©´´©öUSÄvÄ
|ö®´´ööuö , |xøøø´´ø´´²® Pöñ ÄÄø». CÇv´´öøÄ´´ öÉö , zu©mi ¾®, Si ° , ´´ | Äö] PÍ öÄ ° PÄ®
÷ÉöÖÖ´´Ék®, Po \©öP PÈÄ´´ |øuSÈPÍ B_ø©PøÍ USöÖUS®, |Pömh] vhUPÈÄ ÷©»öS ø©
Äv• øÖPøÍ´´ µßÉöÖ®, É_ø©Äö² UPÖ öÄÍ´´ÉkÄøuz ukUS®, Si ° , ´´ |´´ ÉSvPÍ Äy´´øøø´´
Ä´´zuSÄs n® • B ÷ÚÖÖ®, CzuS AøÚzx |»BPÐ® J , ÷µ Äö´´zu, uÛ´´ö° PÈÄ ÷©»öS ø© ÷\øÄPÖ
JBøÖU ThUPöñ • i´´öx. CzuøP´´ ÷\øÄPÖ CÄ»öøø ÷ÉöÄuß Pöµn [PøÍ´´ |>Çx öPöÖÍ • i ²®,
HöÚßÖöÄ, { ÖÄÚ [PÖu® • øh´´É [Suöµ°PÐøh´´ Ä , ´´É [PøÍ´´ S°zv ö\´´QßÖÚ ÷µ uÄµ, öÉöx
©UPÍ B ÷uøÄPøÍ ÄÄ». ÉÄ ÷ |öUSøh´´ \µP, _ØÖa` Ç¾US |Bø©É´´UPU Ti´´ ÷ |öUP [PøÍ a
\öν´´ÉuØS, C»öÉzøu AvP>´´Éx JB ÷Ö C»US GßÖÄ»öu, • Éø©zxÄ Aq S • øÖ ÷uøÄ´´öQÖx.

vhUPÈÄ ÷©»öS ø©ø´´zuÛ´´ö°©´´´´ÉkzxÄvÄ EÖÍ ° P´´ öÉ>´´ SöÖÉöK GßÖöÄÛÄ, Cçu
J´´ÉÇu [PÖ, uÛ´´ö° J´´ÉÇuUPöµ°PÐUS, AÄ°PÖ ÷\P>zx, ÄöPÚ [PÍ Ä öPöS k ö\ßÖ öPömk®
PÈÄPÍ B AÍ øÄ´´ öÉöÖzx FUP´´É>_ AÍ US® ÷ÉöUS BS®. Cçu©öν> J , HØÉömi Ä, PÈÄ
÷©»öÖÍ °PÐUS, PÈÄPÍ B AÍ øÄU TmkÄv÷»÷´´ ° SÇu B ° Ä ° , US®, SöÖ´´ÉvÄÄÄ». uÛ´´ö°
©´´©öUSuÄ, uÄööÚ öÉö , Í öuöµ AÖSÖPøÍ U PömkÄ ÷uök, öÉöx©UPÖ PÈÄ { ° ÄöPzvÄ öÉöÖ´´ |hß
É [÷PöÉøu²® vmh Ämh©öPz ukzx ÄkQÖx. uÛ´´ö°©´´©öUP´´Émh Aµ [QÄ, Si ° , ´´ | Äö] PÖ,
Ä] US° hzøu²®, |ömmh²® y´´øøø´´öP øÄzxUöPöÖÐ® öÉöÖ´´ |øh´´ Ä°PÍ öPU P , u´´Éhö©Ä,
öÄÖ® ~P° ÷ ÄöµöPUP , u´´ÉkQßÖÚ°.

PÈÄPÖ AøÚzx® öPöÖÐÖÍ ÄØS® µµ®©öS hUPÈÄ´´ |øuSÈPÖ Es hÖUS® vmhzøu´´ ÷Éö» ÷Ä,
PÈÄPÖ ÷©»öS ø©ø´´uÛ´´ö°©´´´´Ékzxu¾® J , ©öø´´öÚ { Äöµo´´öS®, Cçu { Äöµo´´° B
É´´B Éömk´´ÉvÄPÖ, Ga\>UøP´´ÉkzxÄuöP EÖÍ Ú ÷ Ä AßÖ, |®µUøP³ mkÄuöP CÄø».

B ÚöÄ, AÄÖÖß AÍ Ä®, É´´B ÉöK®
PÈÄPøÍ USöÖUS® C»UøPJmi { °n ° UP´´
Éh÷Äs k®.
ÉvöÚÇx Ä , h [PÐUS® ÷©»öP,
GUì ÷Úöµö É_ø©´´É®©Ä, uø» Ä°PÖ,
vhUPÈÄ ÷©»öS ø© ÷\øÄPøÍ AÍ zx
Ä , QßÖÚ°. Cuß %»® ©UPÐUS PÄÄ
%»® AÖÄÖzv, Cz vmhzvÄ DkÉhøÄzx,
öÉöÖ´´ |hß { ° ÄöP® ö\´´ øÄUQÖx.
Aµ] B Äv• øÖPÐUS Cn [P,
_ÇÖ] US HxÄöÚ öÉö , mPøÍ «mk®, ©US®
öÉö , mPøÍ UöPöS k P»´´ | µ® u´´ö zx®, vhU
PÈÄPøÍ USöÖUQÖx.

D.ä.µ., |öBS ©öν> PÍ Ä
Äi Äø©UP´´Émh É [PöS ø©zv mh [PÍ B
%»®, |öBS Ch [PÍ Ä, AÄ°PÐøh´´
PÈÄ ÷©»öS ø© Aø©´´ | PøÍ Aµ] B
Äv• øÖPøÍ Jmi ö\´´ ÄÉk©öÖ ö\´´uø©
SÖzx´´É> ^»øÚ ö\´´ux. Cçu AÖUøP,
J , ©öuPö»® { PÍ zv´´ A´´É> ^»øÚ° B
ÄøÍ ÄöS®. Cçu´´É> ^»øÚ° B J ,
÷ |öUP®, D.ä.µ. CB AÝÉÄ [PøÍ É´´B
Ékzv, Aµ] B ÄvPøÍ |øh• øÖ´´Ékzx®
\özv´´ U TÖPøÍ ²®, AuÚöÄ ÄøÍ ²®
uöUP [PøÍ ²® ÉÖÖ ©v´´ µkÄuöS®. Cçu
|öBS Ch [PÍ US® ö\ßÖ öÉöÉx, |ö [PÖ,
EÖÑ° AvPö> PÖ, C , ´´ µhzvÄ ÄöÉ® ©UPÖ
©ÖÖ® A¾Ä»°PÍ øh÷´´ P»Çxøµ´´öi ,

Cçu©öν> PÍ B É»®, \öuøÚPÖ, ©ÖÖ®
SöÖÉöK PøÍ USÖ´´ µmkU Pömhä ö\öß ÷Úö®.
D.ä.µ. CB B Än [PÖ, É> ^»øÚ° B
öÉöÉx QøhzU µßP mh [PÖ BQ´´ ÄØÖß
Ai´´Éøh´´ Ä, Cçu AÖUøP

• JÆöÄö , ©öν> °´´öÚ É [PöS ø©° B
Aø©´´ | , µßÚö ©ÖÖ® uöUP [PøÍ • B
øÄUQ÷Öö®

• Aµ_ A¾Ä»> B P , zxUPøÍ ²®
AÝÉÄ [PøÍ ²®, G®, Gi .hµÖ³ .
ÄvPÍ ¼ , Çx µ>zxU PömkQßÖx

• Äv• øÖPÍ ÄÄÍ UP [PÖ ÷uøÄ´´Ék®
A®\ [PøÍ Aøh´´ öÍ ® PömkQÖx

• ÉµÄ»öP A©ÄÉkzuz uøh´´öP C , US®
• mkU PmøhPøÍ xÄ¼´´©öUU PömkQÖx

• • B ÷ÚÖÖ´´ ÉöøuUPöÚ ÄÈPøÍ´´
É>ÇxøµUQÖx

Cçu AÖUøP´´ öÚx, |ömi B vhU
PÈÄ ÷©»öS ø©U öPöÖøP° B ©v´´ µmøhz
öu» Ä´´É ÷uök, y´´øøø´´öÚ Gv°Pö» zvØS
ÄÈPömk® GÜ |® | Q÷Öö®.

£®©À, £õÛ £m, A q \Uv | P°,
©õ[Põk B Q⁻ Ch[PÎ À,
GUì ÷Úõµõ £_ø©'' £®©¼B
£[Põs ø© A®\ [PÒ

C£u |õBS Ch[PÎ À, GUì ÷Úõµõ £_ø©'' £®©¾AuÝ øh⁻ Tmk Aø⁻ | PÐ®, 400 US®
÷©ØEmh ÷£°PøÍ ÷Áø»US A®°zv, 2,00,000 Si °, '' | Áõ] PÐUS® ÷©»øP ÷\øÁ ò\´ QßÓÚ°.
JÆöÁõ, |õÐ®, 9 hßPÒ_ÇØ] US HxÁõÚ ö£õ, mPÐ®, 25 hßPÒ ©US® ö£õ, mPÐ® PÊÄ''
ö£õ, mPÎ ßKøh° ¼, £x }UP'' £mk, PÊÄ KøhPÎ ßAÍ Ä® 80% Áøµ SøÓUP'' £kQÓx.

£®©À
£®©À_ø° 1,00,000 ©UPÒ öuøðP²®
21 Áõ°kPÐ® Ah[Q⁻ J, %ßÓõ® {ø»
|Pµõm] ⁻õS®. £®©À, ö\ßøÚ° ¼, £x 17
Q÷»ø «mh° öuøð» ÄÄ Aø°£xÓÍ x. £®©À
14\ xµQ ÷»ø «mh° £µ'' £Í Ä öPõs k, 538
öu, UPÐ®, 1,028 Áõ P { ÖÁÚ [PÐ®, 228
öuö£Øõð» PÐ® öPõs i, UQÓx.

¤ßÚõ
1994CÄ, v, ©v.© [PÒ®
£õ»_'' µµ© ⁻ Y® J, ö£s PÒ SÊ Ä®,
£®©¼APÊÄ ÷©»õs ø©° Ä EÖÍ \Äõð»
Gv° öPõÓÍ, ©PÎ °©ßÓ® öuøh [QÚ°. C£u
©ßÓ® ÿ \ [Pµ |P> Ä, J,] ÷Áø» ⁻ õmPøÍ
÷Áø»UP®°zv²®, %ßÖ \UPµ Ás i ø⁻
Áõ [Q²®, 264 ÄkPÎ Ä PÊÄPøÍ a
÷\P> zx® öuøh [P'' £mhx. C£uUPÊÄPÒ
AUP® £UPzv¾ÓÍ PÊÄz öuõmi PÎ Ä
öPõmh'' £mhx.
Si °, '' | ©UPÐUS PÊÄPÒ
÷©»õs ø©⁻ öÄ ÄøÍ ²® |Ø£⁻ ßPøÍ ²®,
©õ_£kuÄ £ØÖUPØÖUP öPõkUS® ö£õ, mk®,
Ä Ê'' £n °Ä Es hõUS® Äv |øhP [PøÍ
|hzv ÷Úõ®. áÜø» 1994CÄ, JÆöÁõ,
Ämi ØS® u»õ¹ .10 Pmhn ® Ä` ¼UP'' £mk,
Cx £õ ⁻ öÍ °PÐUSa\®£Í ©øP ÄÇ [P''
£mhx. PÊÄz öuõmi PÐUS A, Põø° Ä
Si °, £uÁ°PÒ PÊÄz öuõmi PÎ Ä C [VÚ®
Ps h£i UP»£uPÊÄPÒ ö£, Q SÄu¾US
Bm ÷\£® öu» Ä zuÚ°. GU ÷ Ä, ©ßÓ® J, | x
Ä Ê • øðø⁻ ø⁻ UPs hÖÄx Pmhø⁻ ©öÚx.
C ÷ u u, n zvÄ, ©ßÓ® PÊÄPøÍ '' ¤> zx,
©US® ö£õ, mPÎ ¼, £x ©s | Ê £µ® u⁻ õ> UP
B µ® ¤zux. CÆÄöP»'' |µøu öÄØPµ©øPz
u⁻ õ> zuuöÄ, F UP©øh£u \ [PµøPs ©, zxÄ
©øÚ, ©ßÓzvß ©s | Ê £µ EØ£zvUS,

AA°PÐ øh⁻ \ [Pµv⁻ öÚ ©s h£zv¾ÓÍ
{ ¤> zvÄ J, £Svø⁻ öPõøh⁻ öP AÍ zux.
1995CÄ C£u ©ßÓ®, u [PøÍ a_⁻ EuÄU
SÊ ÄøP £vÄ ò\´ x öPõs k, PhÝ uÄ ö£ØÖ,
AuøÚ ©s | Ê £µ® u⁻ õ> US® öPõmhøP
Pmk ÄuØS'' £⁻ ß £kzv⁻ x. AA°PÐ øh⁻
£õ PÎ ÚõÄ ÄøÍ £u |Ø£⁻ ßPÒ, £»
A¾Ä»°PÎ ß PÁÚzøu²® D°zuxhß, £®©À
|Pµõm] ° ß ö\ Ä A¾Ä»> ß |ßv'' ø£²®
ö£Ö øÄ zux.
2004CÄ, ö£''] ÷Põ { ÖÁÚzvß
¤µv { vPÒ C£uz vmhzvØS Ä, øPu£x,
Aøuz öuøh°£x, C£ua ö\ Ä£õkPÒ,
CßÝ'' ö£>⁻ Ch [PÐUS Ä> ÄõUP'' £h»õ®
GßÖ A ÖÄÖzvÚ°. ö£''] ÷Põ { ÖÁÚzvß
|ßÖPõøh⁻ öÚ¹ .32 C»m \ [PøÍ øÄzx, C£u''
£õ ⁻ öÚx 7 Áõ°kPÎ Ä, 52 £õ ⁻ öÍ °PøÍ
÷Áø»UP®°zv, Ä> ÄõUP'' £mhx. 2005CÄ,
ö£''] ÷Põ { ÖÁÚzvß xøn ÷ ⁻ øk, J, hß
öPõÓÍ Í Ä EÖÍ ©s | Ê £µz u⁻ õ> US®
108 öuõmi PøÍ J, ö£>⁻ öPõmhøP° Ä
Aø©UP'' £mhx. CuØPöÚ 1.1 HUP°
£µ'' £Í ÄÖÍ { ¤> zøu |Pµõm] AÍ zux. Cz
vmhzøua ö\ Ä £kzu B S® AßÓõha
ö\» Ä Ú [PÐUPöP Ä\ vª UP Si °, '' |
£SvPÎ Ä, J, ÄmkUS zu»õ¹ .15 BP
£⁻ ß£õmkUPmhn ® E⁻ °zu'' £mhx.
Cuß ¤ßÚ°, |Pµõm], C£ua ÷\øÄø⁻,
£®©¼Ä EÖÍ 21 Áõ°kPÎ ¾Ä® Ä> ÄõUS®
£i v, ©v.£õ»_'' µµ© ⁻ øÚ, AøÇ zux. C£u
©ßÓ®, GUì ÷Úõµõ £_ø©'' £®©À GßÖ Aµ_
\õµõ { ÖÁÚ©øP'' £vÄ ò\´ x öPõs k, £®©À
|Pµõm] ²hß J'' ££uU øPö⁻ Ê zvmhx.
|Pµõm] 70 %ßÖ \UPµ Ás i PÐ®, ö£''] ÷Põ
{ ÖÁÚ® 80 %ßÖ \UPµ Ás i PÐ® AÍ zuÚ.
ÄkPÎ ¼, £x £⁻ ß£õmkUPmhn ® Ä` ¼'' £x
{ Özu'' £mk, AuØS'' £v»øP, |Pµõm]
GUì ÷Úõµõ £_ø©'' £®©¾US J, |õøÍ US, J,

ÅmkUS 95 øÉ\ð Åu® öPðkzux.
i é®E° 2004CÀHØÉmh_Úðª ø¯ z
öuðh°c x øÉ¯] ÷Pð { ÖÁÚ®, GUì ÷Úðmø
É_ð® É®®¼B PÉÄ ÷®»ðs ø® ÁÈ• øØPøÍ
Phç °, |ðP¯ Émi Ú® ®ØÖz öuBpð | Pµ[PÍ Å
A ÷u®ðv¯ ¯ðPð¯ »ðUS® Éi | BðPðøh
AÍ zux. C¯ Éi ¯ðPGUì ÷Úðmø É_ð®
É®®¼B Éo PøÍ, öÁÆ÷ÁÖ Ch[PÍ Å
öuðh[P¯ Émhx.

É[Pðs ø®° B A ø®¯] :
É[÷PØ | PÐ ® öÉðÖ¯ | PÐ ®

GUì ÷Úðmø É_ð® É®®Ä – PÉÄPøÍ a
÷\P> ¯Éx®, öu, UPøÍ U TmkÁx®, PÉÄPøÍ
ÄðPÚ[PÍ ÅHØÖ A PØÖÁx, PÉÄPøÍ ¯
x> zöuk¯ Éx, PÉÄPØ ÷®»ðs ø® SÖzx,
\%PzvðS AÖÄÖzxÁx

öÉ¯] ÷Pð { ÖÁÚ® – Pmhø®¯ | Å\
vPÐUPðÚ | BðPðøh²®] » C¯ çvµU
P, ÄPøÍ AÍ zu¾®

É®®Ä | Pµôm] – GUì ÷Úðmø É_ð®
É®®¼USU Pmhñ ® AÍ zuÄ, { » Ä\ v
AÍ zuÄ, ÄðPÚ[PøÍ AÍ zuÄ

Si ° ¯ | Äð] PØ – PÉÄPøÍ ¯ x> zx
A¯ | Ö¯ ÉkzxuÄ

ÉðÛ Ém

| x i Ä¼US ÁhU÷P, _®ð° 90 Q.«.
öuðø» ÄÄ AøçxÖÍ ÉðÛ Émi Ä 3,00,000
®UPØ öuðøP EÖÍ x. ÉðÛ Ém 2,500 ÷Pð
®v¯ | ÖÍ HØÖ®v ÄøPPøÍ zu¯ð° ö¯ x
xo ÄøPPØ EØÉzv ö¯ ÄvÄ öÉ¯ öÉðÖx.

x B Úo

GUì ÷Úðmø É_ð® É®®¼B | Ø
É¯ B PøÍ UPs h EhB, öÉ¯] ÷Pð { ÖÁÚ®,
í > ¯ðÚð®ð { »zvÄ EÖÍ ÉðÛ Émi Ä, C÷u
÷ÉðBØ ÷\øÄPøÍ { ÖÁ®ðÖ ÷PmkU öPðs hx.
C[S øÉ¯] ÷Pð { ÖÁÚzvB öuðÉðøð»
EÖÍ x. ÷®®öu® 2006CÀ, öÉ¯] ÷Pð { ÖÁÚ®,
GUì ÷Úðmø Cs h°÷ | å Ú¼B { ÖÁÚ° v,
G®.x. { °ø» ÉðÛ ÉmkUS, CzuøP¯
÷\øÄPøÍ ÉðÛ Émi Ä AÖ• P¯ ÉkzxÁx
SÖzx¯ ÷É\ AøÇzuð°. | Á®É°®öu® 2006CÀ,
v, ®v.®[PÍ ® Éð»_¯µ® ¯ B ÉðÛ ÉmkUSa
ö\BØ, A[Q, çu A¾Ä»PÍ h®,
Si ° ¯ | Äð] PØ®ØÖ® öÉ¯] ÷Pð { ÖÁÚ¯
xµv{ vPÍ h® ÷®¼® ÄÍ UP®ðÚ ÷Éa_

Äð°zøu | hzvÚð°. ®ðÁmh { °ÄðP• ®, ÉðÛ Ém
| Pµôm] ¯ öÉðÖ¯ Í, ®, ÅmkUS Äk PÉÄPøÍ a
÷\P> zx A¯ | Ö¯ Ékzx® vmhzøuz
öuðh[SÄuðS B °Ä®P C, çuÚ°.

PÉÄ ÷®»ðs ø®, ÉðÛ Ém | Pµôm] ° B
öÉðÖ¯ x¼, çuð¾®, É» Si ° ¯ | Äð]
PØ, PÉÄPøÍ A¯ | Ö¯ ÉkzuzuÚ ¯ðP¯
Éo ¯ðÍ °PøÍ ÷Äø»US A®zvU öPðs hÚ°.
HöÚBðÄ Éo ¯ðmPØ SðÖÄðP C, çu
| Pµôm] ° Ä PÉÄa ÷\P> ¯ | JÉ [PØØ
| øhöÉðÖx. C¯ Éi zuÚ ¯ðP ÷Äø»US
A®zv¯ Éo ¯ðÍ °PØ ÄkPÍ Ä ÷\P> zu
PÉÄPøÍ zöu, UPØ \çvUSª h[PÍ ÷»ð,
ÉðÛ Émi B Si ° ¯ | ESvPÍ Ä EÖÍ
S[PðUPÍ ÷»ð öPðmi Ämka ö\BØuðPU
Si ° ¯ | Äð] PØ, öu» ÄUQBØÚ°. Ä» [SPØ
CzuøP¯ PÉÄUSBØPÍ Ä | Sçx Ki
ÄøÍ ¯ðí UPø»zx¯ ÷ÉðmhÚ. PÉÄPØ
PðØÖÄ ÉµÄ»ðP CðÖçx, ÄmhÚ. PÉÄPØ
Ai UPi G> UP¯ ÉmhÚ. Si ° ¯ | Äð]
®UPÍ B | » Äðl Ä®BØ® B °.h xÖ³ .H.Ä B
(RWA), uø» Ä> B TØÖ¯ Éi, ÉðÛ Émi B
Si ° ¯ | ESvPØª PÄ® A» [÷Pð®®ðPU
Pðñ ¯ Ék®. ®ðª 2007CÀ v, GB÷P.â s hÄ,
ÉðÛ Ém | Pµôm] ° B öÉðÖ¯ öÍ, CÍ { ø»
öÉðÖ¯ öÍ °PÍ B SÉÄ®, É®®¼US | v¯
• øØPøÍ ¯ öu> çx öPðÖÄuðS ÄçUÚ°.

ÉðÛ Émi Ä { øØ¯ | » Äðl Ä®BØ [PØ
Cðñ çuSÉ® [PØ, Si ° ¯ | PÍ ¾ÖÍ
S[PðUPøÍ ¯ Éµð> UQBØÚ°. ÅmkUS Äk
Äçx PÉÄPøÍ APØÖ® ÷\øÄPøÍ a ö¯²®
CçU¯ | v¯ • øØø¯ Ä¾¯ öÉðöa ö¯
B °.h xÖ³ .H. uø» Ä°PØ GUì ÷Úðmø ÉðÛ Ém
| Ä { °®ðs \ª v GBÝ® J, Aµ_
\ðmø { ÖÁÚzøu E, ÄðUQÚ°. Cx, Si ° ¯ |
Äð] PÐUSU PØxUPÄ®, ÷\øÄPøÍ { °ÄðP®
ö¯ ¯ Ä®, ÄkPÍ ¼, çx É¯ B ÉðmkU Pmhñ ®
Ä ¼zx, É_ð®zyx Ä°PÐUS \®ÉÍ ®
öPðkzx® C¯ [QU öPðs i, UQÖx. D.x.GB.
Gi, H¯µÄ 2007CÀ, D.â.x.² hB EhBÉðmkU
SÖ¯ Éðøñ ø¯ UøPð¯ É zvmk AÄ°PÐøh¯
É[Pðs ø®ø¯ a \mh S°Ä®ðUQÚ°.

F, US GÄø»¯ | Öz÷u, J, %BØ
HUP° { »¯ Éµ¯ | øh¯ Chzøu, | Pµôm],
P»¯ | µ® u¯ > US® öPðmhøPPØ PmkÄuðS®,
PÉÄPøÍ A¯ | Ö¯ ÉkzxÄuðS® JxUQz uçux
öÉ¯] ÷Pð { ÖÁÚ® CçU { » zøuSzuøPUS
Gk¯ ÉuðPðP { v EuÄ ö¯ u÷uðk, 80®s | É
Éµz öuðmi PøÍ²® AuðSz ÷uøÄ¯ öÚ
Pmi h[PøÍ²® PmkÄuðS® { v AÍ zux.
| P, USØ÷Í, Cçuz vmh { °ÄðPU SÉÄØS
| Pµôm] J, A¾Ä»PU Pmi hzøu JxUQ¯ x.
÷\øÄPØ, | Á®É° 2007CÀ xÄ [P¯

Émhx. Äk ÄhðPU PÉÄPøÍ a ÷\P> ¯ Éx, É[÷PØØ
Si ° ¯ | PÍ Ä, xµª ¯ Smk® ÄøP° Äy´ ø® AvP> zux.
Cx, A, Pðø® ¼, çu Si ° ¯ | Äð] PøÍ, D.x.GB.
Gi .é B ÷\øÄPøÍ zu[PØ C, ¯xh[PÐUS® AÍ US®ðØ
÷PmkU öPðÖÍ zys i¯ x. C[VÚ® ÷\øÄ öÉð® ÄkPÍ B
Gs o UøP Cµs k Ä, h[PÍ Ä, 3,000zv¼, çx 10,000B P
E¯°çv, UQÖx.

É[Pðs ø®° B A ø®¯] : É[÷PØ | PÐ ®
öÉðÖ¯ | PÐ ®

ÉðÛ Ém | Pµôm] – P»¯ | µU PðmhøPPÐUS®, PÉÄPøÍ U
öPðmkª h[PÐUS®, Ch[PØ Ps k xi zx, vmhU { °ÄðPU
SÉÄ B A¾Ä»PzvðPðÚ Chzøu²® JxURk ö¯ ux.
®ØÖ® öPðs k ö\ÄÄuðPðÚ ÄðPÚ[PØ, uðÐ Ás i PØ,
P, ÄPÐ®, xi P>B PÐ®, J Ä¯ | ®ØÖ® Éaø\US¯øEU
TøhPÐ®, JÆöÄð, ÄkPÐUS® AÍ UQÖx.

öÉ¯] ÷Pð { ÖÁÚ® – vmh ÷®»ðs ø®USÉ, ÄÈ¯ | n °Ä
• Pð®, Éo ¯ðÍ °PÍ B É° Ø], ^, øh, ö¯ ÄÉkzu B S®
ö\» ÄÚ [PØ, ®ØÖ® D.â.x.UPðÚ B ÷»ð\øÚz öuðøP
B Q¯ Äðøð²® öPðkzux. CÄð÷ððk, P»¯ | µ® u¯ ø> US®
öPðmhøPPøÍ U Pmk® ö\» Ä, P»¯ | µU öPðmhøPPøÍ²®
S¯øÉðPðmkª h[PÐ® EÖÍ { »zvðPðÚ ÄðhøPð¯²®
öPðøh¯ðPAÍ UQÖx.

D.â.x. – vHUPÉÄ ÷®»ðs ø® A ø®¯ | PøÍ ÉðÛ Émi Ä
Es hðUPz ÷uøÄ¯ öÚ öuðÉÄ ~mÉ EuÄPøÍ a ö¯ x,
D.x.GB.Gi . A¾Ä»US¯ É° Ø] ¯ Í zx ÷®»ðs ø®,
É° Ø], öPðmhøPU PmkUÄ B Q¯ ÄðØØS E¯° { ø» z
öuðÉÄ vØÝ US ÄÉPðmi ¯ x.

D.x.GB.Gi . – É¯ B ÉðmkU Pmhñ [PøÍ Ä ¼zx,
É_ð®zyx Ä°PÐUS F v¯®Í zx, PÉÄPøÍ ¯ x> zx
A¯ | Ö¯ Ékzx®ðÖ Si ° ¯ | Äð] PøÍ zys kQÖx.

Si ° ¯ | Äð] PØ – JÆöÄð, ÅmkUS® Ä, ®ðÚzvB
AÍ øÄJmi, { °n ° UP¯ Émh ®öuðçvµ¯ É¯ B ÉðmkU
Pmhñ ®ðÚ ¹.20 C¼, çx ¹.40 Äðm ö\¾zv, PÉÄPøÍ²®
x> zx A¯ | Ö¯ ÉkzxQBØÚ°. PøhPØ®öu® ¹.50
ö\¾zxQBØÚ°.] Ö¯®, zxÄ®ðÚPØ, J, ®ðuzvðS
¹.100®, öÉ>¯®, zxÄ®ðÚPØ J, ®ðuzvðS ¹.200®,
ÉÖÍ PØ J, ®ðuzvðS ¹.500® ö\¾zxQBØÚ°.

GUì ÷ òµôÂ ß vmh® J, |À» ©ðv>. Cx
Gv°Pô» zvøPôÚ ÁË • øØ- òÚuôÀ CuøÚU
Pmhô- ©ðP- ðßÈØÖÁx AÁ] - ©òQÓx.
v, .Á á' v- ò, I .H.Gì ., i .] ., ÈòÛ Èm

GUì ÷ Òµô ©UPÒ G[öPÀ»ð®
Èò | > QÓðP÷ í ò, A [öPÀ»ð®, È» ßPÒ
A Èµ©ðP C, UQßÓx. A Á°PÒ Áçx
PÈÄPøí A - | Ó- Èkzv Á kQÓð°PÒ.
©UPÒ öu, UPÍ À PÈÄPøí GÖçx
Á kQÓð°PÒ GßÈx µµ\øÚ÷- AÁ».
\\øUPøhPÍ À Aøh- | P÷ í CÀø».
G[öPÀ»ð® A Á°PÒ Èò | > QÓðP÷ í ò,
A [öPÀ»ð® A Á°PÒ | ßÓðP-
Èò | > QÓð°PÒ.
ÿ .ÈÁ¥° ÈòÁâ , G®.GÀ.H., ÈòÛ Èm

ÈòÛ Èm J, |À» ©ðv> z vmh®. Auß
Áøí ÄPÒ | ßÓ.
hòUh° A a z ÷ P.A UµÁðÄ, I .H.Gì .,
i .] ., - • Úò | P°

Aq \\uvzxøÓ | P°U Si °, - | PÒ:
PÀÈòUP®, Aq | µ® ©ØÖ® ÈòÁ Û

Aq \\uvzxøÓ° ß | P°U
Si °, - | PÍ òÚ PÀÈòUP®, Aq | µ® ©ØÖ®
ÈòÁ Û, HózuøÇ 30,000 Si °, - | Áò] Pøí U
öPòs hx. CÁ°PÒ Cçv- Aµ] ÚòÁ ò\ - Á
Èkzu- ÈkQßÓ Aq \\uv EøÈzv ©ØÖ®
Bµó'a] z xøñ øØ- [PÍ À Èò | > ÈÁ°PÒ.
ö\\ßøÚUSz öuø÷ P 60 Q÷ » ò«mh° öuðø» ÁÁ
ÈÖÍ Cçu | P°U Si °, - | PÒ 870 HUP°
Èµ- Èí Á Eøh- Û.

ðßÚò

v, ©v.Èò» - µ©ò - ß 2006CÀ
PÀÈòUPzvÁ J, ò\\øòÈòÈÄ B ØÖ- ðßÚò,
Cçvµò Pòçv Aq Bµó'a] øØ- zu¼, çx,
vhUPÈÄ ÷ ©»òs øØz vmhzøu PÀÈòUP®,
Aq | µ® ©ØÖ® ÈòÁ Û - À öuøh[Q
øÁ- ÈuøPòP AøÇUP- Èmhò°. J- Èçuzøu
• i Á ò\ - ÁuøS®, B - zu- ÈkzxÁuøS®,
{ øØ- ©öu[PÒ xi zuÚ. Èò - òí °PÒ,
A, Pðø° ¼, çu «ÚÁ° Si °, - | PÍ ¼, çx
÷ Áø» US A©zu- ÈmhÚ°.

CuøS • ßÚ°, PÈÄ ÷ ©»òs øØa ÷ \
øÁPÒ Cçu | P°U Si °, - | PÍ Á, uÚ - ò°
{ °ÁðPzvÁ J- ÈøhUP- Èmi çu. Cçu z
uÚ - ò° ÷ \øÁPÒ, Si °, - | PÍ ß S- øÈz
öuømi PÍ ¼, çx S- øÈPøí a ÷ \P> zx, S- øÈ
öPòmkª hzvøSU öPòs k ò\\ßÖ öPòmi - x.
Si °, - | Áò] PÒ, • ßÚ° C, çu ÷ \øÁPÒ
J È [PØÖ | øhöÈØÓuøPÀ®, Si °, - | Pøí
÷ ©¾® A - zu©òUQa ö\\ßÓuøPÀ® ö\\ðÁQßÓÚ°.

C- öÈòÈ x, Cçu | P°U Si °, - | PÍ ß
PÈÄPÒ, | zu® Pøµa ÷ \» QµòzvÁ
AøçxøÍ GUì ÷ Òµô È- øØ- È®©À
Aøç- | USa ö\\øçu©òÚ 3,000 \xµAi ©s | È
ÈµU öPòmhøP° ¾®, D.ä.ä. JzvUS GkzxøÍ
S- øÈ öPòmkª hzv¾® A - | Ó- Èkzu-
ÈkQÓx. 6,000 Si °, - | Áò] PÍ h® PÈÄPøí a
÷ \P> - È÷ uòk, D.ä.ä., 6 ÈÖÍ PÒ, 6 A¾® PU
Pmh[h[PÒ, %ßÖ v, ©ñ ©s hÈ [PÒ, Cµs k
KmhÄPÒ 15 PøhPÒ, ©ØÖ® j UPøhPÒ,
÷ È, çx { ø» - ® B Q- Ch[PÍ ¼, çx
PÈÄPøí a ÷ \P> UQßÓÚ°. | P°U Si °, - | ðß
vÓçu öÁÍ - ÈSv • È Áøu²® y' øØ- òP
øÁzv, US® öÈòÖ- øÈ D.ä.ä., HØÖ, UQÓx.

y' øØ- - öÈòÖzuÁøµ, | P°U
Si °, - | PÍ À A Èµ©òÚ • ß ÷ ÚØÖ®
C, UQÓx.
hòUh° ÈÄ÷ uÈ µðä, C- US | °,
I .ä.] .H.B °, PÀÈòUP®

È [Pòs ø°° ß A ø°° | :
È [÷ PØ | PÐ ® öÈòÖ- | PÐ ®

D.ä.ä. - | P°U Si °, - | PÍ À vhUPÈÄ
÷ ©»òs ø°° ß A øÚzx A® [PÐ US®
öÈòÖ- | øh- x

i .H.C. | P° - D.ä.ä.° ß ö\ - ÁÈòkPøí U
Ps Pòo zx, J- Èçu- Èi D.ä.ä.US
Pmh[h [Pøí a ö\\¾zxÁx

öÈ-] ÷ Pò { ÖÁÚ® - D.ä.ä., vmhzøuz
öuøh[P J, öuøPø- I .ä.] .H.B > hª, çx
• ß Èñ ©ðP- öÈÖÁuøS, D.ä.ä.US Á [Q° Á
EzupÁðu® AÍ zu x

Si °, - | Áò] PÒ - PÈÄPøí - ð> zx
A - | Ó- ÈkzxuÁ

©ò [Pòk

©ò [Pòmk F ° | Pµòm] ° Áª P- µµ] zv
öÈØÖ | s o - zu» ©òÚ Pò©òm] - ©çß ÷ PòÁÀ
AøçxøÍ x. ©ò [Pòk, Sçu©Á¼UP, ÷ P,
ö\\ßøÚ° ¼, çx 20 Q÷ » ò«mh° öuðø» ÁÁ
ÈÖÍ x. Cçu F > ß ©UPÒ öuøðP - ©ò° 40,000
BS®.

ðßÚò

áÚÁ> 2009CÀ È®©À Si °, - |
Áò] - òÚ v, µÁ US®°, ©ò [Pòk F µP
| Pµòm] US ö\ - Á A¾® µòP { -ª UP- Èmhò°.
È®©¼Á C, US® A Áµx Ámøha_ØÖ | hçu
Èò PÍ òÁ D°UP- Èmh v, µÁ S®°, D.ä.ä. I

vhUPÈÄ ÷ ©»òs ø°° ©ò [Pòmi ¾® | hzu
ö\\ðßÚò°.

D.ä.ä. ©ØÖ® ©ò [Pòk F µP | Pµòm] ,
CÁØÖøh÷ - òÚ È [Pòs ø° Á vPøí
ÁÈÁS- ÈuøS Tmh[Pøí { Pí zu- ÈmhÚ.
Si °, - | Áò] PÍ ß ÁÈ- | n °Á • Pò®
öuøh[P- Èmhx.

PÈÄ ÷ \P> US® ÷ \øÁ, ð- µÁ> 2009CÀ
AÖ • P- Èkzu- Èmhx. Bµ® ÈzvÁ ÁmkUS
Ák PÈÄPøí a ÷ \P> - Èx %ßÖ Áð°kPÍ À
öuøh[P- Èmhx. 2009B® Bs i ß CÖv° Á,
Cx HÈ Áð°kPÍ öPE- °çu. ©ò [Pòmi ß
uø÷ Èòøu- ö\ - Á A¾®» v, .Gß, µÁ, | P> ß
18 Áð°kPÐ® áÚß 2010USÒ D.ä.ä.° ß
÷ \øÁUSÒ Áçx Ák®.

©ò [Pòmi À PÈÄPÒ { °ÁðPzxUPòÚ
ö\» ÄPÒ Èg\\ø- zx, Si °, - | Áò] PÒ ©ØÖ®
öÈ-] ÷ Pò { ÖÁÚzvÚòÁ È [QmkUòPòÖÍ -
ÈkQÓx. Si °, - | Áò] PÒ, ©öu® 1 .20
È- ßÈòmkU Pmh[h ©òPa ö\\¾zxQßÓÚ°.
Èg\\ø- zx, AÍ zu©òÚ - [Pøí ÷ \ª - | U
öPòmhøP PmhÄ®, Èzx ©s | È Èµu- ò> UP
HxÁðÚ Èzx öuømi Pøí Á\\v²ÖÍ ChzøuU
PmhÄ® È- ß Èkzv- x.

È [Pòs ø°° ß A ø°° | :
È [÷ PØ | PÐ ® öÈòÖ- | PÐ ®

D.ä.ä. - Èò - òí °Pøí A©z xuÀ, öuðÈÄ
- mÈ B ÷ » ö\\øÚ, Ps Pòo - | , öPòmhøP° ß
Èµò> - | , { °ÁðP- Èò - òí °Pøí A©z xuÀ

©ò [Pòk F µP | Pµòm] - %ßÖ \\UPµ
Ás i Pøí ²® J, » ò> ø- ²® ÁÇ [SuÁ,
us p°U SÇö - Á\\vø- P» - | µU öPòmhøPUS
AÍ zuÁ, ©ØÖ® D.ä.ä. ö\ - Á ÈkÁuøPòÚ J,
AvPòµ S°Á©òÚ AÝ ©vø- C- ØÖz uçu x

öÈ-] ÷ Pò { ÖÁÚ® - ö\» » öUP BS®
ö\» ÁÚ [PÐ US®, ÁÈ- | n °Á • Pò® PÐ US®,
Ps Pòo - Èöí > ß \\® Èí zvøS®,
Ps Pòo - | US® ÈÖxøñ - òP 1 .1,50,000
{ v²uÁ AÍ zu x

Si °, - | Áò] PÒ - ©öu® 1 .20 È- ßÈòmkU
Pmh[h ©òPAÍ - Èxhß, u[PÒ PÈÄPøí ²®
ð> - Èx BS®

Á®£° 2009CB ÔĪ Ā Āµ[PøĪ UöPös k Ch[PĪ ß ö\` ÄÊömk z uPĀĀPÒ				
	£®©Ä	£öŪ £m	PÄ£öUP®	©ö[Pök
÷\øĀPÒ öuöhh[PĪ £mh ÷uv	1994	Á®£° 2007	αĪµĀ> 2008	αĪµĀ> 2009
# öuöhhUPzvĀ ÷\øĀPÒ ö\`u ĀkPĪ ß Gs o UøP	264	3,000	5,500	300
# Á®£° 2009CĀ ÷\øĀö\`u ĀkPĪ ß Gs o UøP	26,000	10,000	5,500	4,250
ö©özu ©UPÒ öuöðP	100,000	300,000	30,000	40,000
Á®£° 2009 Pn UPKĪ αß £i ©UPÒ öuöðP	100,000	60,000	30,000	21,250
Jĵ ðøĪ US \µö\` ħ P HØEk® PĒĀPÒ (Q÷»ö Qµöª Ā)	20,911	9,009	11,050	3,759
Jĵ ðøĪ US \µö\` ħ P HØEk® ©mS® PĒĀPÒ (Q÷»ö Qµöª Ā)	13,170	5,598	6,558	964
Jĵ ðøĪ US \µö\` ħ P HØEk® _ÇØ] US HxĀöŪ ö£ö, mPÖ (Q÷»ö Qµöª Ā)	3,560	1,823	2,723	327
Jĵ ðøĪ US \µö\` ħ P EØ£zvĪ öS® P»Īµ® (Q÷»ö Qµöª Ā)	1,100	586	678	262
Jĵ ðøĪ US \µö\` ħ P A PØÖĪ £k® PĒĀ (Q÷»ö Qµöª Ā)	4,181	1,588	1,769	2,468
Jĵ ðøĪ US \µö\` ħ P Ān öPö©Ā ukUPĪ £mhU PĒĀ (Q÷»ö Qµöª Ā)	16,730	7,421	9,281	1,291
% PĒĀĪ øuSĒUSÖ ÷£öŪx Gg] { ØS® PĒĀPÒ	80.01%	82.37%	83.99%	34.34%
£° JßÖUSz Jĵ öĪ Āu»ö HØEk® PĒĀ ß AĪ Ā (Q÷»ö Qµöª Ā)	0.21	0.15	0.37	0.18
# £_ø©zyxĀ°PĪ ß Gs o UøP	159	73	128	17
# Ps Pöo Ī£öĪ °PĪ ß Gs o UøP	6	7	9	2
HöŪĪ £o Ī£öĪ °PÖ		2	10	2
ö©özuĪ £o Ī£öĪ °PÖ	165	82	147	21
Si °ĵĪ Āö] PĪ ß Gs o UøPUS £o Ī£öĪ °PĪ ß ĀQu®	606	732	204	1,012
£_ø©zyxĀ°PĪ ß Gs o UøPUS Ps Pöo Ī£öĪ °PĪ ß ĀQu®	26.5	10	14	9
\µö\` ö\»ĀPÖ (Jĵ ðøĪ US Ī£ö° Ā)	13,917	11,667	24,267	2,566.67
\µö\` ö\»ĀPÖ (Jĵ ðøĪ US, Āĵ ĀmkUS)	0.54	1.17	4.41	0.60
\µö\` ö\»ĀPÖ (Jĵ ðøĪ US Jĵ ħß PĒĀUS)	493.50	1,169.00	4,146.73	747.65
P»ĪĪµzv¼, £x Āĵ ©öŪ® (Jĵ ðøĪ US, Ī£ö° Ā)	1,000.00	133.33	283.33	91.67
_ÇØ] US HxĀöŪ ö£ö, mPĪ ¼, £x Jĵ öÖ Āĵ ©öŪ® (Ī£ö° Ā)	3,133.33	2,000.00	550.00	280.00
£Ī ß£ömkU Pmhn® %»® QøhUS® Jĵ öÖ Āĵ ©öŪ® (Ī£ö° Ā)	0.00	4,166.67	0.00	400.00
Āĵ ©öŪ® (Jĵ ðøĪ US, Ī£ö° Ā)	4,133.33	6,300.00	833.33	771.67
ö\»Ā Ū[PÖUS ÷©»öP AßÖöħ Āĵ ©öŪ ĀQu®	29.70%	54.00%	3.43%	30.06%

PØÖ £öhh[PÖ

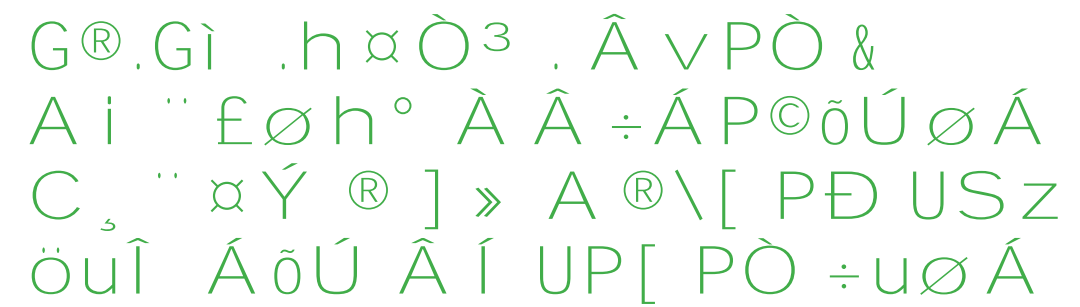
· vhuPĒĀ ÷©»ös ø©° ß öĀÖÖ, ©UPĪ ß £[÷Pøø£a \ø©÷u Cĵ UQÖx. _ÇØ] US HxĀöŪ ö£ö, mPøĪ «mS® ĀQu®, ö£> Ī ĀĪ ĀUS CĀø» GŪ ß AuøSU Pöµn®, Si °ĵĪ Āö] PÖu[PÖ PĒĀPøĪ Ī»αĪĒ£vĀø». Si °ĵĪ Āö] PÖu[PÖ PĒĀPøĪ Ī»α>UPöu £m\zvĀ, £_ø©zyxĀ°PĪ ß ÷Āø»Ī £Ö A vP>zx ĀkQÖx. HöŪßÖöĀ AĀ°PÖ Si °ĵĪ Āö] PĪ ß PĒĀPøĪ Ī»α>UP ÷Ās Ī²ÖĪ x. A ÷uök, _ÇØ] US HxĀöŪ ö£ö, mPÖ AĒUPöQ ĀkĀuöĀ, ©vĪĪ öĀĀĀöPU Söø£x ĀkQÖx. ©US® ö£ö, mPĪ ß uµ•® Söø£x, PĒĀĪĪ |øuSĒPĪ Ā ÷£öħ ÷Ās Ī ö£ö, mPĪ ß AĪ Ā® A vP>zx ĀkQÖx. Si °ĵĪ Āö] PÖu[PÖ PĒĀPøĪ Ī»α>US® £i Ī öP F UPĪĪ £kzxĀuøS, CøuUPömi ¼® wĀµööŪ, öuöħ°£u ĀĒĪĪ Īn°Ā • Pö®PÖ ÷uöĀĪĪ £kQßÖŪ. CBÝ® {øÖĪ Si °ĵĪ Āö] PÖu[PÖ PĒĀPøĪ • øÖĪ öPĪĪ »zuŪöµßÖöĀ, _ÇØ] US HxĀöŪ ö£ö, mPøĪ «mS® ĀQu® TiĪ, |øuSĒPĪ Ö {µĪĪ £k® PĒĀPĪ ß AĪ Ā® Söø£x Āk®, PĒĀPøĪ Ī»α>Ē£vĀ, ö£öx©UPĪ ß JßÖ £mh JzxøÇĪ ø£Ī ö£ÖĀuPöŪ ĀĒĪĪ Īn°øĀU Tmh, CøħĀħö• ĪØ] ÷uöĀĪĪ £kQÖx. Cøua\övUPĪĪ £»Āĵ ħ[PÖ ÷uöĀĪĪ £k®, ©UPĪ ß £ÇUP ĀÇUP[PøĪ ©öÖĀöuß£x Jĵ {uöŪ©öP, £iĪĪ £iĪĪ öP |øhö£ÖU TiĪ JßÖ.

· vhuPĒĀ ÷©»ös ø©° z öuöhh[SĀuøS® öuöħ, ĀuøS® £n® ÷uöĀĪĪ £kQÖx. J÷µ• øÖ ĀÇ[PĪĪ £k® ©öŪĪ [PøĪ øĀzx, ÷\øĀPøĪ z öuöħµ• ĪĪöx.

· AøŪzxUSi °ĵĪ Āö] PĪ ß «x £_ø©Ā>PÖ Āvzx, EÖŪ° {°ĀöP[PÖ, vhuPĒĀ ÷©»ös ø©UPöP {v vµmh ÷Ās k®. vhuPĒĀ ÷©»ös ø©UPöŪ Āĵ ĀöøĪĪ ö£, USĀuøS £Ī ß£ömkU Pmhn® ĀĪ ¼ĪĪ £x Gß£x AzuöŪ] Ö£u ĀĒ° Āø». HöŪßÖöĀ, £Ī ß£ömkU Pmhn® ĀĪ ¼ĪĪ £x Gß£x, ÷\øĀĀĪĪ £Ā°PÖUS Jĵ ö£> Ī_ø©Ī öP B QĀkQÖx £Ī ß£ömkU Pmhn® ĀĪ ¼ĪĪ £x Gß£x, Si °ĵĪ Āö] PÖUS®, ÷\øĀĀĪĪ £Ā°PÖUS® Jĵ, EÖĀz öuöħ°ø£ HØEkzvŪö¼®, C£u©öñ>UPmhn® ĀĪ ¼ĪĪ £x Gß£x, ÷\øĀĀĪĪ £ĀµPĪ ß ÷|µzvĀ ö£,® £[øPĀĒ [QĀkQÖx. BøPĪ öĀ Pmhn® ĀĪ ¼ĪĪ £xª PĀ® ĀµĪ®ª UP Jĵ ö\Ī»öP B QĀkQÖx. ĀmkUS ĀkĀ£x PĒĀPøĪ a ÷\P>zx, ĀöPŪ[PĪĪ ĀĀĪĪĪĪ £kzv, αßŪ° »zxĪĪ £Ī ß £kzvĀuøS, Jĵ ©öuzvøS Āmi ØSz u»ö 115 Ī£öĪ • uĀ 120 Ī£öĪ Āøµö\»ĀöQÖx GßÖ Pn UQĪĪĪ £mkÖĪ x (Pandey and Saraswar 2009, 188). Ī .H.C. |P°USi °ĵĪ PÖ HÖz uöÇ C£uz öuöðPøĪ uöß D.ā.α.US ĀÇ[SQÖx.

| 21

Drescher and Zurbrügg 2006

øĖøxĂōP Cĉu Ăv•. øŦPŦ öuĲ ĀōP
Cĵ, "¤Ÿ®, CĀŦøŦa ö\ Ā ěkzx®
÷|øUPzvŦPōP Cĉu ĂvPĐUS Ā Ĳ UP[PŦ
÷uøĀ" ěkQŦŦŦ. CuŦ] » A®\ [PŦ
ĂvPŦ÷ PŦ, Si °, " | Āō] PŦ ©ŦŦ÷\øĀ
ĀĲ " ěĀ°PĐUSŦ SĈ" ězøu Es k ěs q®
Ėi "ōPEŦĲ x. GkzxUPōmhŦP:

22 |

A woman in a green shirt is pouring water from a red bucket into a blue bucket. In the background, there is a multi-story apartment building with laundry hanging on balconies and several motorcycles parked in a covered area on the ground floor.

“Cu0Sz ÷ u0Á - òÚx En ®u0ß. vhU
PEÄPØÍ ÷ \P> ``Eu0S®, x>zx A ``|Ó``
EkzxÁu0S®, F > ß Emöámi ÀTku»òP
J, 10% • uÀ 15% Áøm JxUP``Eh÷Ás k®.
Á, hõçvµ ©òU - [PÒ, |Pµom] ° ß vhUPÈÄ
÷ ©»òs ø©° ß ò\ - Á • øÓ ò\»ÁÚ [PÐUSU
Pmi ÁµÁÀø».” v, µÁ S ©ò°

“Aμ_ { v EuÂ AÎ zuôÄuôß, vhUPËÄ ÷©»ôs ð©ð ÷©¾® fμÄ»ðP ö\` À êkzu • i ²®.” v_ .GB.÷P.âs hÄ

“x` | μÄ` Éo PÐUPðP Aμ_ { `ª zv\_ US® Éo ° h[ PÒª PU SðÓÄð÷Á EÖÍ Ú. Aμ] ß É>¢xøμ° ß Ei , JÆöÄö\_ Q÷»ð«mh\_ US® J\_ x` | μÄ` Éo `óí ° öu_ UPðÍ U TmkÄuØS { `ª UP` Éh÷Ás k®. Cçu` Éo `óí °, Äk ÄhðPa ö\BÖPËÄPðÍ a ÷\P>UP • i `õx. Éo `óí °PÍ ßGs o UðP AvP` Ékzu` Éh÷Ás k®, Tku»ðP A©zu` Ék® Éo `óí °PÐUS Én® ÷uðÄ. | Pμôm] ° ÚöÄ ö\` ÄÉômKUPðS® CzuðP` ö\»Ä Ú[PðÍ zuμC` » ÷Ás k®. | Pμôm] , öÉðx ©UPÍ ß ÄË` | n °ðÁ E` °zx® • `Ø] ð` ÷©ðPðs hðÄ, CuØSz uSv` öÚ Éo `óí °PÒ { `©Úö` ö\` `Éh÷Ás k®. ÄË` | n °ðÁ E` °zxÁx GBÉ÷u J\_ ÷|ðUP • ®, ÄðÍ Äö` C_ UPU Ti ` ö\` À ÉðhðS®.” v_ .G®.\¢vμ÷\Pμß

“ö\` À A¾Ä» ß ÷Äð»` ÉÐª PÄ® AvP©ðP C_ `ÉuðÄ ö\` À A¾Ä» μÚöÄ, Gí .hªÖ³ .G®, ÷\ðÄPðÍ • Éð©` ðPz v\_ zv, Ps Pðo UP C` » ÄÄð». J_ ö\` À A¾Ä» °É» Äå` [PðÍ ²® PÄÚUP ÷Ás i °_ `É÷uðk Ai UPi A¾Ä» PU Tmh[ PÍ ÄP>¢x öPðÖÍ ÷Ás i °\_ UQÓx AßÓðh® |ðh öÉÖ® ©ð%Ä A¾Ä» P ÷Äð» PÍ ÚöÄ, ö\` À A¾Ä»_ US Gçu J_ uÚ Äå` zvØS® • ÉUPÄÚöÄ AÎ UP • i ÄvÄð».” v_ .GB.μÄ

“©ð_ UPmk` ÉômK Äð` `® P»` | μ® u` õ> US® Ch[ PÐUPðP Ävzv\_ US® ußÝðh` ÷uðÄPðÍ ©ÖÉ> ^>ðÚ ö\` ÷Ás k®. uð÷Éðx Ävzv\_ US® ÷uðÄPð, öÉð\_ zu©ðÚ Ch[ PðÍ UPs k ¢i `Éøuª PÄ® Pi Ú©ðP B UQ ÄkQÓx. É©©¼Ä uð÷Éðx ö\` À Ék® ÄuzvÄ P»` | μ® u` õ> zuðÄ Ax Si °\_ ` |

Äð] PÐUS \ØÖ® öuðÄð»` `ð´ Cμðx, _ØÖa `Ç¾US Cn [ Q` EÖÑ> ÷»÷` • i `U Ti ` uðÚ ö\` À ÉðhðP÷Á C_ US®.” v_ .G®.\¢vμ÷\Pμß

G®, Gí .hªÖ³ .Äv• øÓPøÍ öÁØÖPμ©ðPa ö\` À Ékzx ÁuØS Gx CB Ö` ð©` oux?

“öÉðx ©UPÍ ß JzxðÇ` øÉ AvP> UP, Cøh Ähðu, { ø»` Éðk ©ððu ÄË` | n °ðÁ E` °zx® • `Ø] PÒ ÷uðÄ` ÉkQBÓÚ.” v_ .G®.\¢vμ÷\Pμß

“öÁØÖUS, öÉðx ©UPÍ ß É[÷PØ | ÷uðÄ.” v_ ÷P. PðÍ zv

“Si °_ ` | Äð] PÒ u[ PÒ PËÄPðÍ ` ¢> UPÄÄð» GBÓðÄ } [PÒ AuØS ÷©Ä • ß÷ÚÖ • i `õx.” hðUh° ÉÄ÷uÆ μðä

“Gçu÷Äð_ vmh• ® öÁØÖ` øh` ÷Ás k©ßÓðÄ öÉðx ©UPÍ ß É[÷PØ | C_ UP ÷Ás k®, ©UPÍ ß É[÷PØ | Pmhõ` ©ðÚx. ©UPÐUS öÉðx Ch[PÍ ß ÷©Ä AUPðÖ² n °a] ²® E> ø©² n °a] ²® C_ UP ÷Ás k®.” v_ .GB.÷P.âs hÄ

“_Pðuðμ® GBÉx JÆöÄö_ Ä> ß Éo ²©ðS®. CuØS B uðμ Äå` ÷©, \%Pzvß DkÉðk B S®. öÉðx ©UPÍ ß DkÉðk C\_ UP ÷Ás k®, \%P® DkÉkzu` Éh÷Ás k®, \%Pzvß öÉðÖ` | PÒ \>` ðP ÄvUP` Éh÷Ás k®, ©UPÒ AÁ°PÍ ðP÷Á DkÉmhðÄ Äå` [PÒ ÷©®Ék® GBÉx SÖzx ÄËzüöÇ ÷Ás k®, öÉðÖ` | n °a] ²®, E> ø©² n °a] ²® B uðμ Äå` [PÍ ðS®, \%P® • Éð©` ðP DkÉk® ÄðP° Äö\` ÄPð ö\` `Ék©ßÓðÄ, ¢μª UPzuUP ö\` ÄPðÍ a ö\` ` • i ²®.” hðUh° Aª z ÷P. A UμÄðÄ

Äv• øÓPøÍ ` ÉμÄ» ðPa ö\` À êkzu • i ` õx uk US® • mk UPmøhPÒ

Aμ_ vhUPËÄ ÷©»ôs ð©` Éo PðÍ z öuðh[ S® öÉð\_ mk, AðÚzøu²® EÖÍ hUS® Äv• øÓPøÍ C` ØÖ, AuðPðÚ { v JxURmøh²® ö\` xÖÍ x. C\_ ` ¢Ý® RÌ UPs h Pðmo PÒ, Cçu z Äv• øÓPð fμÄ»ðPa ö\` À êkzu` ÉkÄøuz ukUQBÓÚ.

- Äv• øÓPÍ Ä Pmhõ` ©ðUP` Émi_ UQBÓ ö\` À ÉðkPÍ ß öuðh\_ ® ö\»Ä Ú[ PðÍ a \¢vUP Cçu Ch[ PÐUS • i ` ÄÄð».
- öÉðx ©UPÐUS, ©ð_ Éku¼ÚöÄ_ ® F ÖPðÍ ` ÉØÖ` ÄË` | n °Ä ÷Éðx ©ðÚuðP CÄð». A ÷u ÷ÉðBÖP»` | μ® u` õ> `Éx, _ÇØ] • øÖ° Ä öÉð_ mPðÍ ` É` ß ÉkzxÁx, PËÄPðÍ zuKUS® HðÚ` ÄËPð B Q` ÄððÖ` ÉØÖ²® En °¢v»°.
- Cçu Ch[PÍ Ä, Äv• øÓPðÍ ` É` ß Ékzu` ÷Éðx ©ðÚ Éo `óí °PÒ CÄð».
- x` | μÄ` Éo `óí °PÐUS, Äv• øÓPðÍ a ö\ÆÄ÷Ú ö\` À ÉkzxÁuØS` É° Ø] ÷uðÄ.
- Aμ_ PËÄ ÷©»ôs ð©` Äv• øÓPðÍ ÷` ð, { °n ° UP` Émh Pð» Äøμ` øμU öPkðÄ÷` ðPs i ` ÉðUPÄÄð».
- Cçu Ch[PÍ Ä _ÇØ] US HxÄÄ» øuAÄ» x P»` | μ® u` õ> UP • i ` öu PËÄPðÍ \_Pðuðμ©ðÚ • øÖ° Ä APðÖu¾US \>` öÚ Ch[PÒ CÄð».

É> ¢x øμPÒ&• ß ÷Ú öUQa ö\Ä» J_ ÄË

Cçu B` Ä { Pì zzu` Émh Pð»® • ÉÄx®, G®, Gí .hªÖ³ . Äv• øÓPðÍ ÷©¾® É» Ch[PÍ Ä ö\` À Ékzu` ÉkÄuØS, Aμ_ GkUP ÷Ás i ` | hÄi UðPPðÍ |ð[ PÒ Émi ` ¼mkz öuðSz÷uð®.

1. S` øÉ ÷ÉðkÄøu AÖ÷Á { ÖzxuÄ, PËÄPðÍ U SðÓzuÄ, öÉð\_ mPðÍ «s k® É` ß ÉkzxuÄ, _ÇØ] %øÖ° Ä É` ß ÉkzxuÄ, ©ð\_ Éku¼ß wø©Pð B Q` øÄ SÖzx öÉðx ©UPÍ ß ÄË` | n °ðÁ AvP` Ékzx® öÉð_ mk, ¢ PÄ® wÄμ©ðPÄ` öuðh°¢x® ÄË` | n °Ä • Pð®Pð | hzu` Ék® • `Ø] ° Ä • É%aö` CÖ[P ÷Ás k®.
2. EÖÑ° { °ÄðP[PÒ, PËÄ` | øuSËPð PmkÄuØS` öÉð_ zu©ðÚ Chzøu` öÉØÖ, AÁØÖU Pmh ÷Ás k®, PËÄPðÍ • øÖ` ðP APðÖÄuðPðÚ Ä\ v CÄ» oux öÉ_ ® ÉðBð© Ch[PÍ Ä ¢μa\ðÚ` ðP C\_ UQÓx. CzuðP` Ch®, PËÄPÍ ß öuðhUP { ø»° ¼_ ¢x | ¢x Q÷»ð«mh° öuðø» ÄUSÒ C_ `Éx \ð»a ] Øçu x. Cx PËÄPðÍ AvPz öuðø» Ä¾ÖÍ Ch[ PÐUS A` | Ö` ÉkzxÁuØPðP É` ß Ék® ÄðÚ[PÐUPðÚ G> öÉð_ Ö Än öÄøuz ukUS®.
3. Si °_ ` | Äð] PÒ AðÚÄ\_ US® J\_ É\_ø© Ä> ÄvUP` Éh÷Ás k®, AÄ» x vhUPËÄ ÷©»ôs ð©` ß ö\»Ä Ú[ PÐUS Dk ö\` ²® AÍ ÄUS PÄÄ Ä> ÷ÉðBÖ J_] Ö` Ä> ø` ÄvUP ÷Ás k®.

4. uSvzv0B Áô´ ¢u Eo ¯ öí °PÎ B Gs o UøP° À C¨ ÷ EöxÒÍ EØ0øUSø0ø¯ a\> ö\´´, A vP¨ Ei ¯ ôU Á¾Á»°PøÍ Eo { ¯ ©Úø¨ ö\´x, E-Ø] -Î zx Gi .hæO³ .G®.l (SWM) ö\´-À E høÁUP ÷ ÁS k®.

5. Gì .h.ə̀ð³ .G®. u.Ů -ð° Á\©Ĥ UP'' Ēmhð÷»ð, öĀĤ -ðmPĤ h® ÷Áð» J'' Ēċu[PĤ ðP
 AĤ UP'' Ēmhð÷»ð, AzuðP'' J'' Ēċu[Pð, PĒĀPðĤ USðÓ'' ĒuðPðŮ F UP'' Ē>_Pðhð
 C-ðŰ'' Ēh ÷Ās k®. Cċu J'' ĒċuzvĀö\ -ĀĒkzu'' Ēmhøu P s Pðo US® • ðŰPð® ö\ -Ā
 ĒðkPðUS'' öĒðŰ'' ÷ĒðĒøu ĒŰv'' Ēkzx® Ās n • ®, ĀĒ • ðŰPð öuĤ ĀðPU SŰ'' xh''
 Ēh ÷Ās k®.

6. vhUPÈÄ ÷©»ôs Ø©, Açuçu Ch[PÎ ß öföx'' éo z xø0° ß R÷Ç CÀ»öx, _Pöuöµz xø0° ß öfö0'' éöP B UP'' éh ÷Ás k®.

7. G®.Gi .hπÖ³. Âv• ØÓPÒ SÇ¨¨£©ôÚ £» öfõ. Òu. ®£i -ôPÄ®, •µs fõkPÐª ßÔ C. US® {ø» }UP¨¨£mk \mhÝv-ôÚ ÁÍ UP[PÒu¨¨£h÷Ás k®. Äk ÄhõUU PËÄPØÍ ÷\P¨¨£x Pmhõ-©ôÚ Âv-ô? öüðhUP{ø»° ÷÷- PËÄPØÍ¨¨£x zuÄ Pmhõ-©ôÚ Âv-ô? Si °¨¨£PÒ©ØÖ® öü. UPÎ ÄØÁUPEk® S¨¨££z öüõmi PØÍ AÝ©vUP»ö©ô?

8. v hUPÈÄPÒ %»® u⁻ ò> UP⁻ ēk® P>⁻ | μ® AøÚzøu²® Aμ÷\ Âø»US Áô[Q, AuÝ øh⁻
umzvøS®, ËõxPö⁻ æØS® \òBÔu\ ÁÇ[Q, æBÚ° ÂÁ\ø° PÐUS Â[÷ - òP® ö\´ - ÷Ás k®.

9. vhUPÈÄ ÷ © » ös ø©, AuÝ øh⁻ £ » { ø » PÎ Ä A ø© £ xÖÍ ö\` ÄPøÍ a ö\`⁻ uÛzuÛ
| £°PøÍ {⁻ a⁻ £øuU Pömi ¾®, • Ê ø©⁻ öÚ ÄÊ⁻ Ä ö\` » øUP⁻ £h ÷ Äs k®. Bµ® £U Pmh
{ ø »⁻ Ä ÷ \P>⁻ |, ÄöPÚ [PÎ Ä A⁻ | Ö⁻ £kzxuÄ, µ>zx⁻ £SzuÄ, A⁻ | Ö⁻ £kzxuÄ
GBÖ öÄÆ ÷ ÄÖ öÊöÖ⁻ | PÐ øh⁻ ö\` ÄPøÍ uÛzuÛ | £°PÎ h® J⁻ £øhzuoÄ, Auß Ä øÍ ÄöP
{ øÖ⁻ UP₃ zx ÷ ÄÖ ÊökPÐ®, Ehß ööi ßø©²® HØ £HuTi⁻ Äö⁻ | PÖ EÖÍ Ú.

10. EÒÑ ° { °ÁõP [PÒ, vñUPÈÄ ÷©»õs ø© ÷\øÁPÐ UPõP ©ÔÛ - [PÒ ÁÇ [SÁx SÔzx Á°zuP { ÖÁÚ [Pøí ²®, £BÜõmk { ÖÁÚ [Pøí ²®, ø£'' ÷Põ { ÖÁÚ® Jß£x Ch [Pí À ö\´ Áøu'' ÷£öBÖ ö\´ - z y s h ÷Ás k®.

11. f0Î ¨ f0hz vmhzbJ, A [P0P0_ fkuÀ 00PÈÄP0÷0»0s 0 f00- PÂ0-
A0• P' fku÷Ás k®.

12. J₁ ChzvÀö\~ÀA³/₄Á»°PÎ ßEuÂUPö»zøu }mi UP÷Ás k®.

13. $\hat{A} v \cdot \partial \bar{O} P \bar{O} \bar{I} A^{\odot} \bar{A} \bar{E} k z v, A \bar{O} \bar{A} P \bar{O} \bar{I} \bar{I} \bar{x} \beta \bar{E} \bar{O} \bar{O} \bar{A} \bar{O} u U P m h \bar{o}^{-} \bar{O} \bar{O} U P \div \bar{A} \bar{S} k^{\otimes}.$

14. HuõÄx öPös hõmh[PÒ, • UQ⁻ { PÌ a] PÒ B Q⁻ øÁ |hçx • i çu ɤβÚ°, A vPõ> PÒ
PÈÄPøÍ EhÚi ~ öP A PøÖÁuøS® HøÊök ö\` Áxhβ, AuøPõÚ öÊõ, Ò JxURkPøÍ ²® Á\
vPøÍ ²® ö\` x um ÷ Ás k®.

15. PÈÄPÒ ÷ \P> " |, ©00® ÁôPÚ[PÎ À AP00® ö\` ÀPÐUSz ÷ uøÁ` ôÚ ÊôxPô" |® vÓÝ®
AvP> US® öÊô. mk, • ø0` ôÚ ÁôPÚ[ PÒ, C` Çvµ[PÒ ©00® P. ÁPÒ Ê. ÁôUP` fh ÷ Ás k®.

16. ÷\P> zX P»''|µ® u⁻ õ° ò\´⁻ U Ti⁻ ©mS® öfõ₃ mPÎ ß AÍ øÁU SØÓUP, ÃkPÎ ÷»÷⁻ P»''|µ® u⁻ õ>''£øu AÔ• P®ö\´ x F USÂUP ÷Ás k®.

17. PËÄPøÍ zuøh ö\´²® AøÚzx ÁÈ• øØPøÍ ²® AÔ• P¨ £kzv, AuÝ hß F UP¨ £>_®
uøhÂ vPD® AÔÂUP¨ £h÷Ás k®.

18. ©øÇ}°a ÷\P>'' | zvmh•® ,PÈÄ} > ß_ÇØ]'' £- ß £ôk® J , [Qøñ zx'' £ô°UP'' £kÁx ÷£ôß÷ð, vhUPÈÄ ÷©»ôs ø©²®, £_ø©UPmhhU ÷Pôm£ômkhß J , [Qøñ UP'' £h÷Ás k®.

PÈÄPøÍ Uö\ÄÄ ÁÍ [PÍ õP ©õÖ® vmh zvß
] Ó¨ | A ®\ [PÐ ®, £» [Ð ®:

Cçuz vmh® öÉ"] ÷ Pö { ÖÄÚzvß SÖU÷PöÖ { µÄÎ À Ch® öÉÖÖÏ ØÄPÐUS
Cn [QAU÷Üök Jmi òÀ ÈkQ0x. AøÄ, |öBS ÄÈ" É [Pös ø° ß %»®,
J÷µ^µöP Äi Äø©UPC - ¾® \ %PU Si ° " | ©öν> PøÍ E, ÄöUSÄüS®. Cçu |öBS
ÄÈ" É [Pös ø° À Ch® öÉÖÉÄ° öÉ"] ÷ Pö { ÖÄÚ®, vmh zvß • ß÷Üöi - öÜAµ_
\\öµ { ÖÄÚ® GUì ÷Üöµ, |Pµöm] , ©ØÖ® \ %P®. CçuUPÈÄPøÍ Uö\ÄÄ ÁÍ [PÍ öP
vmh® Ämk É ß Éömi ¼, Çx Á, ® PÈÄÎ Ä 80 \uÄüzøu_ÇØ] É ßÉömkUS
«mkzu, Q0x. \ %PA [PzvÜ°PÖ y ´ ø° - öÜ_ØÖa` Ç¼ß |ØÉ ßPøÍ AY ÉÄzx
©QÌ QßÖÜ°.

÷©¾® PĖÄPøĲ öÁÖ©÷Ú ÷ÄÖ ChzvÄ ©ðÖÜ öPömi Ä hō©Ä, GĖÄöÖ_ÇØ]
 • øÓ° Ä Ė⁻ ßĖkzxÄx GßĖø²® PðÖÜ öPðÖQBÓÚ°. Cčuz vmhzb ÑðöĖ, ®
 öÁÖÖ A®\® Aμ_©ÖÖ®\%Pzvĥ® C, čx QøĥUS® A vP ėm\ Ė[÷PØĖöS®. Cxuöß,
 uØ\ð°| ĥß vmĥ® { ø»zx { BÖ, Ė, ``öĖÖ EuÄ²ÖĲ x.

ĀkPÎ À,PÈÄPÎ ¼, ¢x ©mS® öfö, mPÖ, _Çøa] US HxÁöÚ öfö, mPÎ ¼, ¢x
 ȡ> zöukUP'' £kQBÓx.

©S | Ê Eµ® u- ñ> US® • ø° ÜñÀ, ©mS® öfö, mPÒ C- ØøP Eµ©öp ©öøö'' f kQBÓx.
Cçuz vmh® 500US® ÷©ØEmh \‰oPA [PzvÚ°PÐUS ÷Áø» Äö'' øfz u, QÓx.

PEÄPøÍ Uö\ÄÄ ÁÍ [PÍ òPUS® vmhzhøu 2010CÀ Ã> ÁôUP® ö\´-z
vmh^a mi , UQ0x. öÊ´´] ÷Pö { ÖÁÚ® Cz vmh • ß÷Úôi PÐ hß Á¾ÁôÚ £ [Pös ø©
Eøh- uø° , UQ0x. CÁ°PÐ hß Cøn ÇxÖÌ , EÍ ©ø°Çu Dk£ök öPös h GUì ÷Úömo
Aµ_ lömo { ÖÁÚ®, 2010CÀ, Czvmhzhvß Äa_ H0zuöÇ Aøµ^a Ä¼- ß AÄ» x 5 C»m\®
÷£ , US® £» %øP [PÐ US® £- Ý ÖÌ uøP Aø©²® £i Ä> ÁôUPz vmh^a mi , UQ0x.
A÷uök, Czvmh® 2010CÀ • Ê ø©- öP uø\ø° | { ø» ø-²® lövUS®.

A B Ū Qā B
uø»ø©, £BŪōmk{ ÖÁÚ\%P¨ ö£öÖ¨ £ōí °
ö£¨¨ ÷Pō { ÖÁÚ®, C¢v- ö

Λόβ Όουμ[PÒ

ν, .GB.÷P.ās hÅ,
• ΒÚðÒ | Pμōm] "̄
ðÉðÖ" ðí °, ÉðÛ Ém

C"÷Éðx Cçu Ch[PÒ
y´ð" ðP EðÍ Ú.

ν, @v.]´ ð"í ð,
É_ð"zy x Å°, A q | μ®

|ð[Pí ðP÷Á C"÷Éðx
\\ÉðvUP • i ÅuðÅ |ð[Pí
G[PÒ ð\ðçuU PðÁPí Å { ØP
• i Qðx.

ν, @v.B Úçu ÁÀ¼,
É_ð"zy x Å°, PÅÉðUP®

C"÷Éðx GB Sk®ÉzvðS
{ð»" ðÚ Á, @ðÚ®
Qðh" ÉuðÅ Cçu ÷Áð»
÷@»ðÚðP EðÍ x.

ν, @v.μg \Úð áðÅð,
• uÅÅ°, ÉðÅ Å Pðí ÉðÍ ,
@ðhÅ hÅ Β, ÉðÛ Ém

Cçu • øÓ SÒ" ¢hzuUP
@ððÓ[Pðí |P> Å ðPðs k
ÅçxðÍ x. Cøu ÷@¾®]
Ó" ÉðUP |ð® ÷Áð» ÉðUP
÷Ås k®.

ν, @v.\÷μðä μðo , 664 { ³
vÅðΒ | P°, ÉðÛ Ém

C"÷Éðx, É_ð"zy x Å°PÒ
Åk Åhó´ Åçx PÉÄPðí a
÷\P>" Éx, öu, UPðí ²®
y´ð" ðUQ ÅkQðx.
CuÚðÅ G[PÐUS { øð"
|ðÉ» ΒPÒ EðÍ Ú.

ν, @v.\ðUæ, { ³ vÅðΒ
| P°, ÉðÛ Ém

É_ð"zy x Å°PÐUS |Å»
@Ú" Éð[S C, UQΒðx.
|ð[PÒ Åmi Å CA»ðu
\\@-zvÅ Th ÷Pmi Ú, QÅ
øÁzv, US® G[Pí x
PÉÄPðí ,A" | Ó"
EkzxQBðÚ°.

ν, @v.H. S@ð> , É_ð"zy
x Å°, A q | μ®

|ð[PÒ \%P ÷\ðÁ |> Åøu
En °çx øPðÓÅuðÅ |ðΒ
@Qí a]´ øhQ÷ðΒ.

ν, \wè SU» ðÛ , 576,
@ðhÅ hÅ Β, ÉðÛ Ém

C"÷Éðx Åðí UðPz uμ®
E" °çxðÍ x. |ð[PÒ
• ΒøÚU Pðmi ¾®
B ÷μðUQ" @ðP C, UQ÷ðð®.
C"÷Éðx @UPÒ | ΒÚðP
ð\´ Qðð°PÒ.

ν, .GB.us hÉðo ,
Cøn að\» ðí °,
Å.K.]. | P°,
B °. hæÓ³ . H, É®@Å

D.ä.².²ðh" ÷\ðÁ É®@Å
Si °, " | Åð] PÐUS J,
Åμ" ¢μðu®.

ν, .G®. • , PΒ, Åð°k 1
PÅ Β] » °, @ð[Pðk

Åk ÅhðPU PÉÄPÒ
÷\P> UP" ÉkÅx
Sðzx |ð[PÒ ° PÅ®
@Qí a]´ øhQ÷ðð®.

ν, .H.ðí çvμðáΒ,
Å Åð°, PÅÉðUP®

GUéð°÷Pð P>" | μzøu
GBÝ øh" ð|ðÉ° °PÐUS"
É" Β Ékzv" EhΒ, É° °Pí Β
uμzv¾®, Åðí a\¼¾ J,
• Β÷ÚððzøuU Pðs Q÷ðΒ.

ν, @v.hæÓ³ .
» ð[ð> Β öuð® ¢,
PÅÉðUP®

vÚç÷uðð® G[PÒ
PÉÄPÒ Åmk Åð° ¼÷» ÷"
÷\P> UPEkÅx ° P | ΒððP
EðÍ x.

ν, .μðäÆ \ð> Β, 328, @ðhÅ
hÅ Β, ÉðÛ Ém

|ðΒ G[PÒ \ð" øÓU
PÉÄPí ¼, çxu"ð> UP" Émh
P>" | μzøu Åð» US Åð[Q"
É" Β ÉkzxQ÷ðΒ. Ax
G[PÒ Åmkaðì Pðí
Áí ø" ðUSQΒðx.

ν, .í > äçu°] [vÅÅð> ,
326, @ðhÅ hÅ Β, ÉðÛ Ém

C"÷Éðx Si °, " | Åð]
PÒ ÷@¾® B ÷μðUQ" @ðP
C, " ÉuðÅ, G[PÐUS
@, zxÅað\» ÅPÒ Sððçx
Åmhx. Si °, " | Åð] PÒ
Cøu ° PÅ® ÉðμmkÅxhΒ,
@Qí a]´ øhçxðÍ Ú°.

ν, .GÅ.².÷μè ,] .i .H.
Pð°hΒ, @ð[Pðk

@ð, y´ð"U ÷Pmi ÚðÅ
|ð[PÒ • ΒÚðμÅ»ð®
÷|ð²ðð, G[PÒ Én • ®
@, zxÅ> h® ð\Βð Åk®.
÷|ð" PÒ ukUP" Émk
ÅkÅuðÅ, C"÷Éðx G[PÒ
Én ® ° a\´ ÉkQðx.

ν, .ä.μð÷áçvμΒ,
PÅ Β] » °, Åð°k 18
@ð[Pðk

Åk Åhó´ PÉÄPÒ ÷\P>" Éx
G[PÒ Chzøu ° Pz
y´ð" ðUQ Åmhx. |ð[PÒ
Cøu, CBÝ®] Ó" ÉðUP
Å, ® | Q÷ðð®.

ν, ÷\P°, Ps Pðo " Éðí °,
PÅÉðUP®

C"÷Éðx |ðΒ |Å» F v"®
ðÉðÅxhΒ, |ð[PÒ |P°U
Si °, " øÉ ° Pzy´ð" ðP
ðÁUQ÷ðð®.

ν, @v.}mk áð, 290 H,
\ðçu | P°, ÉðÛ Ém

Åk ÅhðPPÉÄPðí a
÷\P>" Éx G[PÒ Åmi Å
÷|μ®uÅðð® | hUQðx.
PÉÄ ÷\P>" ÉÅ°PÒ Åk" |
Gk" ÉvÅð». C"÷Éðx
G[PÒ öu, UPÒ y´ð" ðP
C, UQΒðÚ.

ν, .@uΒ » ðÅ PðÅμð,
\ðçu | P°, ÉðÛ Ém

C"÷Éðx Åk Åhó´
PÉÄPðí a ÷\P>" Éx,
Si °, " | Åð] Pí øh÷"
J, @ððzøuU ðPðs k
ÅçxðÍ x. C"ðÉðx,
JÉ [PðÚ, y´ð" ðÚ
ChzvÅÁ] UQ÷ðð®.

ν, @v.μðäS@ð> , { ³
vÅðΒ | P°, ÉðÛ Ém

C"÷Éðx É_ð"zy x Å°PÒ
JÆðÅð, Pð¼° ¾® G[PÒ
Åmi ØS Åçx PÉÄPðí
A" | Ó" EkzxQBðÚ°. Cçu
@ððÉ, ® ÷\ðÁ, G[PÐUS
÷@Β÷@¾® |ðÉ" ΒPðí
Aí UQðx.

A. F. Ferguson & Co. 2007. Exnora Green Pammal (EGP): Establishing a Model Solid Waste Management Unit at Pammal – A Blueprint for Successful Replication. Chennai

Bhanja, S. 2009. Evaluation of New Process in Domestic Solid Waste Management Scheme & its Impact on Ecology and Socio-Economics at Kalpakkam Township. MBA Project Report. Department of Management Studies. Anna University. Chennai.

Bhattacharyya, P., K. Chakrabarti, A. Chakraborty, S. Tripathy, and M.A. Powell. 2008. Fractionation and bioavailability of Pb in municipal solid waste compost and Pb uptake by rice straw and grain under submerged condition an amended soil. *Geosciences Journal* vol. 12, no. 1, pp. 41 – 45. <http://www.geosciences-journal.org/home/journal/include/downloadPdf.asp?articleuid={5B318718-23F7-4CF9-BED6-0B21EDB41197}>

Brinton, W. F. 2000. *Compost Quality Standards and Guidelines*. Woods End Research Laboratory. <http://compost.css.cornell.edu/Brinton.pdf>

Central Pollution Control Board (CPCB). No date. Municipal Solid Waste: Studies of the Central Pollution Control Board. Government of India. http://www.cpcb.nic.in/wast/municipalwast/Studies_of_CPCB.pdf

Drescher, S., and C. Zurbrugg. 2006. Decentralised composting: Lessons learned and future potentials for meeting the millennium development goals. Paper no. 72. CWG – WASH Workshop 2006, 1 – 5 February. Kolkata, India. <http://www.cwgnet.net/prarticle.2006-01-27.9445210332/prarticle.2006-01-27.0949657238/prarticleblocklist.2006-01-27.1370579427/skatdocumentation.2006-01-27.7799742756/file>

European Commission. 2000. *A Study on the Economic Valuation of Environmental Externalities from Landfill Disposal and Incineration of Waste*. http://ec.europa.eu/environment/waste/studies/pdf/econ_eva_landfill_report.pdf

Friends of the Earth. 2000. *Greenhouse Gases and Waste Management Options*. London: Friends of the Earth. http://www.foe.co.uk/resource/briefings/greenhouse_gases.pdf

Gonzenbach, B., A. Coad, S. K. Gupta, and J. Hecke. 2007. *Solid waste management and the Millennium Development Goals: Links that inspire action*. CWG Publication Series no 3. Collaborative Working Group on Solid Waste Management in Low- and Middle-income Countries. St. Gallen, Switzerland. <http://www.cwgnet.net/documentation/skatdocumentation.2007-06-28.8568961372/file>

Hanrahan, D., S. Srivastava, and A. S. Ramakrishna. 2006. *Improving Management of Municipal Solid Waste in India: Overview and Challenges*. New Delhi: World Bank. http://www-wds.worldbank.org/servlet/main?menuPK=64187510&pagePK=64193027&piPK=64187937&theSitePK=523679&entityID=000090341_20060824102258

Pandey, S., and N. Saraswat. 2009. Solid waste management. chap. 8 in D. Datt and S. Nischal eds., *GREEN India 2047 Renewed: Looking Back to Change Track*. New Delhi: TERI

Partl, H. 2006. Letter to the Australian Productivity Commission, 30 June 2006. http://www.pc.gov.au/__data/assets/pdf_file/0018/23382/subdr147.pdf

Platt, B., and N. Seldman. 2000. *Wasting and Recycling in the United States 2000*. Athens, GA: GrassRoots Recycling Network

Platt, B., D. Ciplet, K. M. Bailey and E. Lombardi. 2008. *Stop Trashing the Climate*. Washington, DC: Institute for Local Self-Reliance. http://www.stoptrashingthecclimate.com/fullreport_stoptrashingthecclimate.pdf

Ravindranath, N.H. No date. Developing High Rate Biomethanation Process as Means to Reduce GHG Emissions in India. GEF-Technology Transfer Issues. www.thegef.org/uploadedfiles/Ravi_Biomethanation.ppt

Resource Recovery and Recycling Authority of Southwest Oakland County. 2007. Policy Brief: Getting Solid Waste Prices Right. <http://www.rrrasoc.org/downloads/gettingsolidwastepricesright.pdf>

Richard, T. L., and P. B. Woodbury. 1993. Strategies for Separating Contaminants from Municipal Solid Waste Compost. MSW Composting Fact Sheet Series no. 3. Ithaca, NY: Cornell Waste Management Institute. <http://compost.css.cornell.edu/MSWFactSheets/FS3MSW.pdf>

Singhal, S., and S. Pandey. 2001. Solid waste management in India: status and future directions. TERI Information Monitor on Environmental Science. 6(1):1-4 <http://www.terienvs.nic.in/times6-1.pdf>

Topcuoglu, B., and M. K. Önal. 2007. Heavy Metal Accumulation in the Eggplant (*Solanum melongena*) Grown in MSW Compost Applied Soil. Presented at ‘Tropentag’ 2007, October 9 - 11, Witzenhausen, Germany. <http://www.tropentag.de/2007/abstracts/full/161.pdf>

US EPA 2006. Solid Waste Management and Greenhouse Gases: A Life-Cycle Assessment of Emissions and Sinks. EPA 530-R-06-004. Washington DC: United States Environmental Protection Agency.

Water and Sanitation Program. 2007. *Implementing Integrated Solid Waste Management Systems in India: Moving Towards the Regional Approach*. New Delhi: Water and Sanitation Program – South Asia. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSCContentServer/WDSP/IB/2008/11/14/000334955_20081114044646/Rendered/PDF/464270WSP0Box31PUBLIC11SWM1dec12007.pdf

Woodbury, P. B. 1993. Potential Effects of Heavy Metals in Municipal Solid Waste Composts on Plants and the Environment. MSW Composting Fact Sheet Series no. 4. Cornell Waste Management Institute. Ithaca, NY. <http://compost.css.cornell.edu/MSWFactSheets/FS4MSW.pdf>

World Bank. 1999. *What a Waste: Solid Waste Management in Asia*. Washington, DC: World Bank. <http://siteresources.worldbank.org/INTEAPREGTOPURBDEV/Resources/whatawaste.pdf>

Zhu, D., P. U. Asnani, C. Zurbrugg, S. Anapolsky, and S. Mani. 2008. *Improving Solid Waste Management in India: A Sourcebook for Policy Makers and Practitioners*. Washington, DC: World Bank. http://www.eawag.ch/organisation/abteilungen/sandec/publikationen/publications_swm/downloads_swm/swm_in_india.pdf

GUİ ÷Üõµø £_ø© £®©À
 4, 22B Áx öu,
 Ÿ \[Pµ | P°
 £®©À
 ö\B øÜ
 uª İ |øk & 600 075
 044 2248 5955

greenpammal@gmail.com
mangalam.b@gmail.com

www.greenpammal.in

u_ø" |:" 1 Uİ B s h°é ß
 ÁøµÄ ©ØÖ® JÉ [Pø©Ä: » öÄÜ°i B ÷µøÄ Ä QµøLµUİ
 öøöøöø" |: høUho Ä .H.Ä z_ ö,] .G®. ö\B mh°, ©x øµ
 |øP" Eh[PÖ:" 1 Uİ B s h°é ß ©ØÖ® GUİ ÷Üõµø £_ø© £®©À B Än U Pø" EP®
 ©øª 2010